

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Hana Fílová

Užívání kondenzace s adjektivem verbálním v současné češtině

Usage of Verbal Adjectives in Contemporary Czech

Praha 2013

Vedoucí práce: Mgr. Eva Lehečková, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych poděkovala všem, kteří mi pomohli s přípravou bakalářské práce. Především děkuji vedoucí práce Mgr. Evě Lehečkové, Ph.D. za odborné vedení při psaní, cenné rady a připomínky a zvláště trpělivost, s níž se mi věnovala.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 7. srpna 2013

.....
Hana Fílová

Klíčová slova:

přídavná jména slovesná (verbální adjektiva), jazykový korpus, antepozice, postpozice, syntaktická funkce, příslovečné určení (adverbiale), valenční doplnění

Klíčová slova:

verbal adjectives, language corpus, anteposition, postposition, syntactic function, adverbial adjuncts, syntactic arguments

Abstrakt

Tato bakalářská práce si klade za cíl popsat charakteristické rysy verbálních adjektiv. Práce je rozdělena do dvou částí. První část obsahuje teoretický popis adjektiv. Tento popis vychází z poznatků uváděných v českých mluvnicích a odborných studiích. Výklad se zaměřuje na popis funkce, formy, klasifikace a užívání verbálních adjektiv v současné češtině. Tato část práce také vymezuje některé sporné body nebo nejasnosti těchto výkladů a přístupů k verbálním adjektivům.

Druhá část práce je věnována výzkumu vybraných rysů, který se zaměřuje na verbální adjektiva zakončená na *-cí*, *-vší*, *-ný*, *-tý* užitých v textech stylu odborného a publicistického. Na materiálu získaném z psaných textů Českého národního korpusu jsou ověřovány sporné body a rysy, které byly vymezeny v první části práce. Jsou sledovány následující rysy adjektiv: počet a povaha zachovaných valenčních doplňků, pozice adjektiva vůči řídicímu substantivu a syntaktická funkce.

Abstract

The aim of this bachelor thesis is to describe and summarize the most characteristic features of verbal adjectives. It is divided into two parts. The first part contains a theoretical description of verbal adjectives. It is based on information included in Czech grammar books, handbooks and research articles. It deals with the description of function, form, classification and use of verbal adjectives in contemporary Czech. This section also contains definitions of some controversial points or inaccuracies of these descriptions regarding verbal adjectives.

The second part of the thesis is dedicated to the research of selected features, it is focused on following types of verbal adjectives: *-cí*, *-vší*, *-ný*, *-tý* used in professional and journalistic style. The controversial points or inaccuracies of the descriptions defined in the first section of the thesis are examined on the material of The Czech National Corpus. It is focused on following features of verbal adjectives: the number and nature of the preserved syntactic arguments, word order position of the adjectives and their dominating noun, and the syntactic function of the adjectives.

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Popis verbálních adjektiv v odborné literatuře.....	11
2.1 Výklady mluvnic.....	11
2.1.1 Základní charakteristika.....	11
2.1.2 Dělení VA a jejich sémantika	12
2.1.3 Tvoření a morfologické kategorie VA.....	15
2.1.4 Syntaktické funkce VA.....	18
2.2 Závěr	21
2.3 Přístupy jazykovědců k VA	24
2.3.1 Piťha 1982.....	24
2.3.2 Brabcová 1994.....	25
2.3.3 Hošnová 1993 a 1994	25
2.3.4 Jelínek 2000, 2001, 2003	26
2.3.5 Nübler 2003	28
2.3.6 Šimandl 2004.....	30
2.3.7 Gruberová 2005	31
2.3.8 Ocelák 2010	32
2.4. Závěr, shrnutí vybraných tezí.....	34
3. Korpusová analýza.....	36
3.1 Analýza vzorku VA na <i>-cí</i>	37
3.1.1 Syntaktická funkce.....	40
3.1.2 Pozice VA.....	43
3.1.3 Valenční doplnění	45
3.2 Analýza vzorku VA na <i>-vší</i>	49
3.2.1 Syntaktická funkce.....	50
3.2.2 Pozice VA.....	51
3.2.3 Valenční doplnění	53
3.3 Analýza vzorku VA na <i>-ný</i>	55
3.3.1 Syntaktická funkce.....	57
3.3.2 Pozice VA.....	57
3.3.3 Valenční doplnění	58
3.4 Analýza vzorku VA na <i>-tý</i>	60
3.4.1 Syntaktická funkce.....	61
3.4.2 Pozice VA.....	62
3.4.3 Valenční doplnění	63

3.5. Shrnutí poznatků získaných korpusovou analýzou	64
4. Závěr	71
Seznam literatury	74
Seznam elektronických zdrojů	76
Seznam tabulek	76

1. Úvod

Tato práce si klade za cíl poskytnout popis rysů verbálních adjektiv v současné češtině.

Práce bude rozdělena na dvě části. V první se budeme věnovat poznatkům uváděným v mluvnicích a jazykových příručkách. Na základě poznatků získaných z těchto zdrojů budeme usilovat o ucelený výklad rysů verbálních adjektiv. K němu pak připojíme i popisy jazykovědců, kteří se věnovali některým konkrétním rysům těchto adjektiv nebo problémům spojeným s jejich klasifikací. Jednotlivé přístupy jazykovědců budeme porovnávat, poukážeme na shodná tvrzení a vymezíme sporné body. Z těchto přístupů také vybereme konkrétní teze týkající se rysů verbálních adjektiv. Druhá část práce bude věnována korpusovému výzkumu. Budeme ověřovat vybraná tvrzení jazykovědců o chování a rysech verbálních adjektiv.

Chtěli bychom zde navázat především na výzkumy Nüblera (2003), Gruberové (2005), Piřhy (1982) a Šimandla (2004), kteří se zabývali podmínkami postpozice či antepozice adjektiva vůči jeho řídicímu substantivu. Všichni tito jazykovědci se shodují v tom, že v češtině je zřejmá tendence k tomu, aby v antepozici stála adjektiva nerozvitá, zatímco rozvitá jsou většinou postponována. Budeme tedy také ověřovat, zda může dojít i k tomu, že v antepozici stojí adjektivum rozvité. Zaměříme se na konkrétní typy jejich možných doplnění a na důvody pro antepozici adjektiva.

Protože verbální adjektiva jsou odvozena od slovesných tvarů přechodníků nebo přičestí, vykazují některé znaky sloves. Mezi ně patří i schopnost zachovávání valenčních doplnění motivujícího slovesa. Proto se zaměříme také na problematiku spojenou právě s valencí adjektiv. Budeme sledovat počet a povahu doplnění, která adjektivum zachovává, a také to, zda tyto rysy mají vliv na jeho antepozici či postpozici. Dalším rysem, na který se zaměříme, je syntaktická funkce daných adjektiv. Pro naši analýzu budou klíčové následující teze:

1. Anteponované adjektivum je zpravidla nerozvité, rozvitá adjektiva stojí v postpozici vůči svému řídicímu substantivu.
2. Pokud je rozvité adjektivum anteponované, jde ve většině případů o příznakovou aktualizaci slovosledného schématu.
3. Anteponovaná mohou být i adjektiva rozvitá volnými doplněními s adverbialním charakterem.

Jsme si vědomi toho, že tyto teze nejsou závaznými pravidly – v komunikaci může v těchto případech docházet k mnoha nepravidelnostem nebo výjimkám. Podstatné ovšem je, že můžeme sledovat výraznou tendenci k tomu, aby v antepozici stálo adjektivum holé, např: *přijíždějící vlak*. Tento způsob uspořádání slov je zcela běžný a gramatický. V antepozici se ale také ve vysoké míře vyskytují adjektiva rozvitá různým typem doplnění s adverbialním charakterem, např. *rychle čtoucí dívka*. I v tomto případě jde o slovosled zcela gramatický, dochází ale k vytčení a zdůraznění příslovečného určení, slovosled je již mírně příznakový. Je-li anteponováno adjektivum zachovávající jedno nebo více valenčních doplnění, např.: *do Prahy jedoucí vlak*, jde o aktualizaci slovosledu, která je příznaková již do značné míry. Z uvedených příkladů vyplývá, že konkrétní případy užití verbálních adjektiv v antepozici je možno zařadit na pomyslnou osu, která určí, zda jde o slovosled neutrální nebo příznakový. Míra příznakovosti stoupá směrem zleva doprava:

antepozice holého adjektiva → *antepozice adjektiva rozvitého příslovečným určením*
→ *antepozice adjektiva s valenčními doplněními*.

S příznakovým užitím adjektiva rozvitého souvisí také následující teze:

4. Posunutí skupiny s VA před řídicí substantivum není možné beze změny slovosledného pořádku jak v celé větě, tak i uvnitř samotné adjektivní fráze.

Věnujme pozornost následujícímu příkladu: *na stole sedící student*. Aby skupinu bylo možno přesunout, je nutné změnit slovosled jejích členů. V případě a) je rozvité adjektivum postponované, spojení je zcela gramatické. Mechanickým předsunutím adjektivní fráze před substantivum vzniká spojení, které nelze označit za gramaticky správné, viz příklad b). Konečně v příkladu c) je uvedena podoba fráze se změněným slovosledem: jde o zrcadlové obrácení, kdy si adjektivum a jeho doplnění vymění pozici a tato fráze se po obrácení předsune před řídicí substantivum. Příklad c) je zcela gramatický.

- a) *student stojící u tabule*
- b) *stojící u tabule student*
- c) *u tabule stojící student*

Další tezí, s níž budeme pracovat, je teze následující:

5. VA mohou zachovávat valenční doplnění svých motivujících sloves.

Ve všech případech si adjektiva zachovávají valenční rámec slovesa, ale jednotlivá doplnění u nich mohou být buď zachována, nebo vypuštěna.

K výzkumu využijeme psané texty Českého národního korpusu, konkrétně korpus SYN2010. Zkoumat budeme adjektiva aktivní na *-cí* a *-vší*. Do analýzy zahrneme i adjektiva pasivní zakončená na *-ný* a *-tý*, která jsou často ve výzkumech opomíjena. Pro každý typ vytvoříme vzorek náhodných 200 adjektiv, u nichž budeme sledovat následující rysy: syntaktickou funkci adjektiva, antepozici či postpozici vůči řídicímu substantivu, počet a povahu zachovaných valenčních doplnění. Protože verbální adjektiva jsou prostředkem syntaktické kondenzace, zaměříme se na texty odborného a publicistického stylu, které s kondenzovanými větnými schémata pracují zcela běžně.

2. Popis verbálních adjektiv v odborné literatuře

Cílem této kapitoly je podat souhrnný výklad o verbálních adjektivech. V první části se budeme zabývat výklady českých mluvnic, ve druhé se pak budeme soustředit na přístupy vybraných jazykovědců, kteří se problematikou verbálních adjektiv v češtině zabývali. Při výběru jsme upřednostnili příspěvky vzniklé v poslední době, v rozmezí let 2000–2006. Pouze v případě tří z nich jde o práce data staršího (Hošnová 1993–4, Piřha 1982, Brabcová 1994). Ty jsme do našeho výběru zařadili z důvodu relevantnosti jejich tématu pro naši práci.

2.1 Výklady mluvnic

V této části kapitoly budeme vycházet z Mluvnice spisovné češtiny I (dále jen MSČJ I, 1948), České mluvnice (dále jen ČM, 1986), Mluvnice češtiny 1 a 2 (dále jen MČ I; II, 1986), Příruční mluvnice češtiny (dále jen PMČ, 1996) a Skladby spisovné češtiny (dále jen SSČ, 1989). Z novějších prací jsme pak čerpali ze Základní mluvnice českého jazyka (dále jen ZMČJ, 2004), Mluvnice současné češtiny (dále jen MSC, 2010), mluvnice Čeština – řeč a jazyk (dále jen ČŘJ, 2000) a Encyklopedického slovníku češtiny (dále jen ESC, 2002).

Některé charakteristiky rysů verbálních adjektiv najdeme v mluvnicích v kapitolách věnovaných jménům přídavným, některé v kapitolách, které se zabývají slovesy. Budeme se zde tedy snažit o výklad, který by shrnoval a sceloval poznatky těchto mluvnic do jednoho textu.

2.1.1 Základní charakteristika

Jako verbální adjektiva (VA) jsou označována adjektiva odvozená od sloves. Stejně jako adjektiva neodvozená jsou slovy plnovýznamovými a ohebnými. Vyjadřují vlastnosti substancí, osob nebo jevů, a to vlastnosti, které vyplývají z děje probíhajícího nebo již ukončeného.

PMČ řadí VA mezi prostředky syntaktické kondenzace, která slouží jako prostředek zhušťování informací. Vztahy, které se vyjadřují primárně větou, jsou zhuštěny do podoby větného členu. V případě adjektivních kondenzátů jde o zhuštění vztahů přivlastkových, které by jinak vyžadovaly užití vět vztazných. Užitím souvětí nebo kondenzace se dosahuje stejného komunikačního cíle, např.: *Konečně začíná dlouho očekávaný dýchánek.* × *Konečně začíná dýchánek, který jsme dlouho očekávali / který byl dlouho očekáván.* „Kondenzátory nesporně zvyšují koherenci textu: kondenzované větné členy jsou vsazeny do větných schémat těsněji než vedlejší věty do schémat souvětých“ (s. 753). Proto je kondenzace (spolu s dalšími

specifickými rysy)¹ charakteristická zejména pro styl odborný. Transformovány do zhuštěných syntaktických schémat mohou být přívlastky těsné i volné. Všechna kondenzovaná schémata je možno převést zpět do vět vedlejších.

Za VA se tradičně (MČ, s. 142) považují tyto tvary:

- a) zpřídavnělé přechodníky přítomné – *dělající*
- b) zpřídavnělé přechodníky minulé – *udělavší*
- c) zpřídavnělá přičestí činná – *spadlý, tekutý*
- d) zpřídavnělá přičestí trpná – *udělaný*

2.1.2 Dělení VA a jejich sémantika

MSC I dělí VA do dvou skupin podle toho, jaký mají dějový význam: „*Dějová adjektiva jsou buď významu činného, nebo trpného...*“ (s. 352). Činný význam VA vyjadřují tehdy, je-li substantivum, k němuž se vztahují, podmětem činného děje, např.: *zpívající dítě – dítě, které zpívá; čtoucí dívka – dívka, která čte*. VA trpného významu jsou potom ta, jejichž příslušné substantivum je podmětem děje trpného nebo předmětem děje činného. Pro vysvětlení uvádí MSC I tyto příklady (tamtéž): *lovná zvěř – zvěř, která se loví, kterou ulovíme; pitná voda – voda určená k pití, voda, kterou pijeme; orná půda – půda, která je orána, která je obdělávána*. Mezi činná jsou řazena adjektiva utvořená z obou přechodníků a přičestí minulé, např.: *pišící dívka, usednuvší pán, zestárlý otec* atd. Trpná VA jsou potom ta, která byla utvořena z přičestí trpných, např.: *nakreslený obrázek, vydrhnutá podlaha* atd.

Činná adjektiva vyjadřují náchylnost, náklonnost, schopnost nebo způsobilost k něčemu: *hravý člověk – náchylný ke hraní, rád si hraje; hořlavý plyn – plyn, který se snadno zapálí, který snadno hoří* (podle MSC I, s. 353). „*Tento odstín je následkem toho, že někdo nebo něco vykonává děj často, rád, s oblibou, zpravidla s úspěchem: hravý = rád, často si hraje; působivý = často, zpravidla působící, neselhávající co do působnosti*“ (tamtéž).

VA tvořená z přechodníku přítomného „*[v]yjadřují dějovou vlastnost trvající současně s dějem přísudkového slovesa*“ (MČ 2, s. 146). VA z přechodníku minulé „*[v]yjadřují dějovou vlastnost vzniklou před dějem přísudkového slovesa*“ (tamtéž). Z přičestí minulé se VA tvoří zřídka. ČM (s. 267) uvádí tyto příklady: *bratr právě příšlý, stromek vyrostlý, člověk*

¹ Tím máme na mysli např. vrstvu odborných termínů a idiomů, které se značně liší od prostředků neutrálních. V textech odborného stylu je také kladen důraz na jasné vztahy ve větě, kterých je docíleno zvýšenou frekvencí referenčních a identifikačních vztahů. Kromě toho dává odborný styl přednost prostředkům specializačním před generalizačními, které známe z běžně mluveného jazyka (Jelínek 2000).

znalý své věci. „Zpravidla jde už o přídavná jména, která nemají význam děje, jako zralý, uzralý, trvalý, urostlý...“ (tamtéž).

Trpná adjektiva² vyjadřují možnost něčeho, možnost nějakého děje: *orný* – něco, co lze orat, obdělávat; *pitný* – něco, co je určeno k pití, něco, co je možno pít (podle MSC I, s. 353). „Tento význam přísluší zhusta [také] adjektivům záporným, takže vyjadřují nemožnost, obtížnost něčeho (...)“ (tamtéž). Např.: *nezničitelný* – něco, co nelze zničit; podobně také např.: *nepopsatelný*, *nevýslovný*.

VA tvořená z přičestí trpného na *-ný/-tý* vyjadřují výsledný stav děje. Jejich dominující substantivum je patientem slovesného děje. U tohoto typu adjektiv může docházet k posunům významu, nejčastěji k významu kvalifikačnímu. VA zakončená na *-ný/-tý* odvozená od sloves nedokonavých, která označují vlastnost jako výsledek děje, mají význam kvalitativní. Např.: *pečený chléb*, *mleté maso*, *krytá pohledávka*, *tištěná kniha*, *sypaná hráz* (podle MČ 2, s. 146). Tato VA vyjadřují pasivum, ale u reflexiv nabývají významu aktivního, např.: *oblečené dítě*. Tento příklad tak může mít dvojí význam – dítě se obléklo samo a už je oblečené, nebo bylo oblečeno někým.

VA utvořená z přičestí často nevyjadřují jen jeden slovesný rod. Adjektiva na *-lý* mohou vyjadřovat aktivnost (*příšlý bratr*) i pasivnost (*rozechvělé listy*). V některých případech jsou také podoby na *-lý* a *-ný/-tý* zcela synonymní, bez jakéhokoli významového rozdílu, např. (ČM, s. 267): *rozechvělý* – *rozechvěný*; *proděravělý* – *proděravěný*; *ochrnutý* – *ochrnutý*³. Stylové příznaky těchto tvarů jsou však různé. Za zcela běžné a stylově neutrální jsou považovány zpřídavnělé tvary na *-ný*, *-tý* a *-lý*. Adjektiva na *-cí* jsou podle MČ 2 ale pocíťována jako výrazy mírně knižní, výrazy zakončené na *-vší* jsou pak již silně knižní (ne však ve všech textech).⁴

² Jelínek (1967) také pojednává o zpodstatnělých přičestích na *-ná*, *-tá*. Od původu jde o ženské složené tvary přičestí trpného, které mají zachovanou adjektivní flexi. „Dnes se tato jména chápou jako substantiva a jejich původní adjektivní formant -á má platnost formantu substantivního...“ (s. 587). Můžeme zde tedy mluvit o transpozici směrem *sloveso* → *slovesné adjektivum tvořené od participia pasivního* → *substantivum verbální na -ná*. Jejich význam se kryje s významem příslušných verbálních substantiv, např. (s. 587): *zmylená* = *zmylení*. Tato zpodstatnělá přičestí se ale užívají jen v některých spojeních, zejména jde o pojmenování her, tanců, sportů či druhů lovu, např. (s. 588): *házená*, *vybíjená*, *honěná* apod. V těchto případech přičestí zcela ztratila svou slootovornou souvislost s přičestími a jsou chápána již jako přímé odvozeniny slovesných základů. Nevyskytují se ve všech pádech – nejčastěji jsou užita v akuzativu, který je řízen předložkou *na*, např.: *hrát na honěnou*; v jiných pádech se objevují jen zřídka. Syntakticky mají platnost určení účelu nebo účinku.

³ Podobu *ochrnutý* uvádí ČM (s. 267) jako častěji užívanou, v lidové řeči jsou pak také možné podoby jako např. *minutá zima* vedle *minulá*.

⁴ Např. v textech stylu odborného jsou tato VA užívána běžně.

ESČ a PMČ rozlišují VA podle vztahu sémantiky adjektiva k významu motivujícího slovesa. Jelikož VA vzniká transpozicí nebo mutací z tvarů slovesných, získává význam vlastnosti plynoucí z tohoto slovesa. Vztah vlastnosti ke slovesnému ději je ovšem různé povahy. Nejbližší k významu dějovému jsou tzv. **adjektiva procesuální**. Vyjadřují aktuální vykonávání děje. ESČ mezi tato přídavná jména řadí VA vzniklá koncovkou *-í* z ženského tvaru přechodníku přítomného, např. *píšící bratr* (bratr, který právě píše).

Dalším druhem jsou **adjektiva rezultativní**. Vyjadřují vlastnost, která vyplývá buď ze zasažení dějem (pasivní adjektiva), nebo z děje vykonaného (aktivní adjektiva). Adjektiva rezultativní aktivní se tvoří od ženského tvaru přechodníku minulého ze sloves dokonavých pomocí koncovky *-í*, např.: *usednuvší, přišedší*. Pasivní rezultativní adjektiva pak vznikají koncovkami *-í* (*-á, -é*) z přičestí trpného převážně objektových sloves (dokonavých i nedokonavých), např. *sepisovaný, ukrytý*.

Další vydělovanou skupinou jsou **adjektiva vyjadřující vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje**. Mají doplňující význam obvyklosti, schopnosti, náklonnosti nebo náchylnosti k ději. Odvozují se od nedokonavých sloves zejména sufixy *v-ovými*. „*Tvoří se sufixy -(a)vý, (povídavý, stěhovavý), -lavý (chraplavý), -kavý (lepkavý), -(i)vý (chlubivý), -livý (pohyblivý), -ný (děkovný), -čný (rozkazovačný), -cný (přejícný) aj. již neživými n. neproduktivními. S tímto významem se pojí kombinovaný morf u-/roz- + -ný/[-tý] (ulhaný, rozběhaný)...*“ (ESČ, s. 24). PMČ adjektiva tvořená tímto kombinovaným morfem označuje jako hovorová, např. (s. 174): *upovídáný, ulhaný, usmrkaný, rozesmátý, rozběhaný, rozevlátý* aj.

Dále jsou vydělována **adjektiva vyjadřující vlastnost plynoucí z potenciálního zasažení dějem** (z možnosti stát se patientem slovesného děje) jsou tvořena nejvíce sufixem *-itelný/-itelný*, např.: *realizovatelný, slyšitelný*. Méně produktivní je dále sufix *-ný/-tný*, např.: *neodkladný, pitný* (PMČ, s. 174).

Poslední vydělovanou skupinou jsou **adjektiva účelová**, která „... *pojmenovávají vlastnost [neživých předmětů] spočívající v uzpůsobenosti, schopnosti sloužit k realizaci činnosti vyjádřené slovesným základem, a to nikoli jako její původce...*“ (PMČ, s. 176). Tato adjektiva obvykle plní funkci atributu substantiv neživotných. Jsou tvořena sufixem *-cí/- (a) cí/- (i) cí*, který se připojuje k infinitivnímu kmeni slovesa, obvykle nedokonavého, např.: *pečící*,

kypřící, kropicí. Vokál před sufixem je na rozdíl od adjektiv procesuálních vždy krátký⁵. Od sloves vzoru *minout* a *tisknout* se účelová adjektiva obvykle netvoří.

Jiné dělení VA přináší MČ 2: rozlišuje tzv. *deverbativní adjektiva* a tzv. *zpřídavnělé přechodníky a příčestí*. Rozdíl mezi nimi se zakládá na následujících vlastnostech (podle s. 69):

- 1) v přítomnosti slovesných kategorií (vidu, slovesného rodu, relativního času) u příčestí a přechodníků a ve funkční přítomnosti⁶ jmenných kategorií u deverbativních adjektiv.
- 2) v tom, že zpřídavnělé přechodníky a většina zpřídavnělých příčestí nemohou plnit predikativní funkci, např.: *čtoucí děvče* – ale nikoli **děvče je čtoucí*. Deverbativní přídavná jména tuto funkci plnit mohou, např.: *vařící voda* – *voda je vařící*. Výjimku tvoří zpřídavnělá příčestí jako např. *upečený, rozlitý*, která mohou být sponovým predikátem a nabývají pak výsledného významu stavového, např.: *upečené maso* – *maso je již upečené*.

Jako další bod vydělujeme i sémantické rozdíly, které MČ 2 do výčtu nezařazuje:

- 3) deverbativní přídavná jména a zpřídavnělé přechodníky a příčestí se mezi sebou odlišují tím, že deverbativa vyjadřují příznak trvalý a časově neomezený, např. (s. 69): *okouzující úsměv, osamělý strom*. Ztratila svou dějovost, lexikalizovala se. Druhá skupina vyjadřuje příznak činnosti nebo stavu, tedy příznak aktuální, takže z hlediska času i reference omezený a vymezený, např. (tamtéž): *sedící/smějící se člověk, (právě) došlý dopis*.

2.1.3 Tvoření a morfologické kategorie VA

Tvoření VA je považováno (ČŘJ, PMČ) za zcela pravidelné. Vznikají z tvarů přechodníků a příčestí, které získávají koncovky přídavných jmen a takto se adjektivizují⁷ (podle ZMČ, MSČ).

⁵ Tyto dva typy jsou často problematické: uživatelé si mnohdy neuvědomují, že jde o dva druhy adjektiv, mezi nimiž je velký významový rozdíl. V těchto tvarech se často chybuje a váhá, viz např.: <http://www.ujc.cas.cz/jazykova-poradna/dotaz-tydne/dotaz-tydne-2010.html> [5.8.2012].

Více k této problematice viz *Svobodová, I. (2005–06)*.

⁶ Rozdíl mezi funkční přítomností a pouhou přítomností mluvnice dále nevysvětluje ani neuvádí příklady. Funkční přítomnost jmenných kategorií u deverbativních adjektiv tedy chápeme jako schopnost vyjadřovat především tyto kategorie jmenné zatímco slovesné pouze v omezené míře. Jako příklady označujeme např. adjektiva *kropicí, zaujatý* atd.

⁷ V návaznosti na Komárka (1978) se v části bohemistiky tyto tvary pokládají za neurčitý tvar slovesa, nikoli adjektiva od sloves pouze odvozená (podle ESČ). Tento přístup se nám zdá poněkud problematický. Ve VA

MČ 2 VA charakterizuje jako výrazové prostředky, které jsou výsledkem slovnědruhov^é transpozice děje ve vlastnost dějovou. Jde o proměnu slovesného tvaru (přechodníku nebo přičestí) ve jméno přídavné, tedy o transpozici příznaku proměnlivého (označovaného slovesem) v příznak stálý (označovaný adjektivem). Z těchto tvarů vytvořená VA „... mají složený tvar přídavných jmen...“ (ČM, s. 177).

Podrobný popis VA z hlediska slovotvorného přináší zvláště ČŘJ. Pozornost slovotvorným rysům VA věnuje i MSČ I. Rozlišuje množství přípon, kterými je možno tato adjektiva odvozovat od sloves či slovesných substantiv, např. (s. 354): *-čný, -oucí, -ácný, -utý, -itý* nebo *-telný*.

Z hlediska morfologického se podle MČ 2 VA od ostatních adjektiv nijak neliší. VA fungují prostřednictvím plně rozvinuté soustavy jmenných gramatických prostředků. VA zakončená na *-lý* a *-ný/-tý* se skloňují podle vzoru *mladý*, VA na *-cí* a *-vší* pak podle vzoru *jarní*. Do slovního druhu adjektiv patří přídavná jména slovesná svou morfologií i syntaktickými funkcemi. U všech VA kromě těch, která jsou odvozena od přechodníku minulého, může docházet k významovým posunům, díky kterým se pak stávají adjektivy kvalifikačními. K tomuto posunu dochází i u VA na *-ný/-tý* a *-lý*, posun zde s sebou přináší navíc i rozšíření derivačních možností: adjektivum je pak schopno vytvářet komparativ a superlativ, např.: *kupovaný* → *kupovanější*.

Stupňování je možné jen u adjektiv participiálního původu (podle Krchňavá 2012, s. 10). Poznatky o stupňování VA nalzáme také v práci Piřhově⁸ (1982). Piřha uvádí, že vytvořením komparativu a superlativu získává adjektivum nový lexikální význam, adjektivum pak neoznačuje děj nebo jeho výsledek, ale vlastnost, např. (s. 114): *malovaný, zdobený*. Možnost stupňování však není u všech těchto adjektiv stejná. Stupňované tvary některých by byly značně neobvyklé: např. (tamtéž): *vyrobený, vypovězený*, zatímco u jiných adjektiv je stupňování doloženo a zcela běžně užíváno, např. (tamtéž): *zaobalenější, oblečenější*.⁹ Skutečnost, že dané adjektivum stupňovat možné není, podle Piřhy ukazuje, že je u něj zcela zachován jeho význam dějový.

se mísí jak vlastnosti sloves, tak adjektiv. Proti jejich zahrnutí ke slovesným tvarům stojí již schopnost deklinace. VA tedy chápeme spíše jako samostatnou skupinu v rámci adjektiv se zcela specifickými vlastnostmi a chováním. Podrobněji o těchto rysech pojednáme níže.

⁸ Podrobněji o celé jeho stati viz kapitola 2.3.1.

⁹ Tyto stupňované tvary jsou možné např. v kontextu: *Říkal to všechno zaobalenější formou než Pavel.; Jan byl už oblečený.; Protože foukal studený vítr, byl oblečenější než včera.* (Piřha 1982, s. 114).

VA se také mohou derivovat v adverbia, např.: *zdařilý* → *zdařile*, *žádaný* → *žádaně*. Také se z nich mohou stávat substantiva, a to převážně abstraktní, např.: *vzdělaný* → *vzdělanost*, *zaostalý* → *zaostalost* (podle MČ 2, s. 143). Z důvodů formálních toto není možné u VA zakončených na *-cí* a *-vší*.

Transpozicí slovesného děje směrem ke slovnímu druhu adjektiva se ztrácí slovesná osoba. Kategorie čísla však zachována zůstává, číslo je určováno shodou adjektiva s řídicím substantivem, např.: *děti se smějí* → *smějící se děti* (MČ 2, s. 144). VA vyjadřují čas relativní; činná VA tuto schopnost přijímají od motivujících slovesných tvarů¹⁰, např.: *prosíc* → *prosící*, *uprosivši* → *uprosivší*, *zvadl* → *zvadlý* (tamtéž).¹¹ Pokud jde o slovesný rod, VA tvořená z přechodníků zachovávají rod činný ve shodě s rodovým významem tvarů, od nichž byla utvořena. U zpřídavnělých přičestí činných i trpných je situace poněkud složitější. I když základní rodový význam se také řídí motivujícími slovesy, mezi oběma typy dochází k přesahům¹². Dochází tak ke konkurenci tvarů např.: *utrhlý* – *utržený*, mnohdy nacházíme také dubletní tvary, např. *probdělá* – *probděná noc* (MČ 2, s. 145). U některých VA zakončených na *-ný/-tý* dochází až k neutralizaci protikladu mezi aktivností a pasivností. Např.: *oblečené dítě* (tamtéž) – na tomto příkladu je vidět, že se pasivní význam VA rozšířil i na původně aktivní VA reflexivní – *oblečené dítě* mohlo být někým oblečeno (pasivní význam), nebo se mohlo obléknout samo (význam aktivní).¹³

Adjektiva odvozená od sloves reflexivních zachovávají reflexivní zájmena, např.: *zpívat si* → *zpívající si dívka*; *dostavit se* → *dostavivší se dívka*. Podle ČM zachovávají VA také valenční doplnění slovesa, např. (s. 266): *připravovat plán* → *připravující plán*; *vykonat dobrý skutek* → *(člověk) vykonavší dobrý skutek*. VA zachovávají také vid základového slovesa. Adjektiva odvozená od přechodníku přítomného tak mohou být pouze vidu nedokonavého, protože rovněž přechodník přítomný, od něhož jsou odvozena, je tvořen od sloves nedokonavých. Podobně VA od přechodníku minulého se odvozují pouze od sloves dokonavých.¹⁴ VA odvozená od přičestí trpného na *-ný/-tý* zachovávají vid pouze tehdy, mají-li význam dějový: *připravený*, *připravovaný*, *snížený*, *snížovaný* (ČM, s. 266). Vid zachovávají „... *na rozdíl od těch, která se stala skutečnými přídavnými jmény jako nadutý (člověk)...*“ (tamtéž),

¹⁰ Tedy od obou přechodníků a přičestí minulého.

¹¹ Otázku vyjadřování času VA rozpracovává Radek Ocelák (2010). O jeho studii podrobněji pojednává kapitola 2.3.8.

¹² K těmto přesahům podle MČ 2 dochází zejména v jazyce starším a v nářečích.

¹³ Problematika neutralizace protikladu aktivnosti a pasivnosti je dále rozvíjena v MČ 2, s. 145.

¹⁴ Jedinou výjimkou je však adjektivum *byvší*. „[Toto] adjektiv[um] [má] knižní povahu a užívá se [ho] zřídka“ (PMČ, s. 173).

a to i v případech, jsou-li součástí slovesných konstrukcí např.: *rozkaz je psán/napsán*¹⁵ nebo *útratu mám placenu/zaplacenu*¹⁶. VA odvozená od přičestí minulého „[v]yjadřují dějovou vlastnost vzniklou před dějem přísudkového slovesa, odvozují se jen od sloves dokonavých“ (MČ 2, s. 146).

VA na *-ný/-tý* disponují v závislosti na syntaktické funkci formou krátkou i dlouhou, např.: *nesen/nesený, ubit/ubitý*. „Atributivní a predikativní syntaktické využití téhož [VA] má v některých případech dva různé výrazové (gramatické) prostředky, dlouhý tvar v přívlastku a krátký tvar v přísudku“ (MČ 2, s. 69). Užijeme-li tedy adjektivum *zarmoucen(ý)* ve funkci přívlastku, volíme tvar dlouhý: *zarmoucený otec*. V predikativním užití ale volíme krátký tvar: *otec byl tím vším velmi zarmoucen*.¹⁷

2.1.4 Syntaktické funkce VA

VA primárně plní funkci přívlastku nebo doplňku.¹⁸ „Slovnědruhová transpozice děje do VA umožňuje přisoudit děj nějaké substanci jako její vlastnost. Věta [vztažná] se v tomto případě kondenzuje ve shodný přívlastek, který je vyjádřen VA (VA *-ný/-tý* musí mít jen formu dlouhou)...“ (MČ 2, s. 144). Autoři uvádějí tyto příklady (tamtéž):

1. *Rodiče, kteří vychovávají děti.* → *rodiče vychovávající děti*
2. *Rodiče, kteří vychovali děti.* → *rodiče vychovavší děti*
3. *Děti, které jsou vychovávány/vychovány rodiči.* → *děti vychovávané, vychované rodiči*
4. *List, který spadl ze stromu.* → *list spadlý ze stromu*

Formálním výrazem členské sounáležitosti mezi substantivem a adjektivem je kromě shody také slovosled. „U přívlastku *nerozvitého* nebo *slabě rozvitého* je základní (neutrální, nepříznačková) *antepozice* adjektiva před substantivem: *drahá kniha, spolehlivý člověk, naše vlast apod.*“ (SSČ, s. 263). Totéž platí i pro adjektiva verbální: *čtoucí děvče, rozlité mléko, napsaný dopis*. Postpozice *nerozvitého* adjektivního přívlastku je vždy příznačková. SSČ rozlišuje postpozici dvojího typu: aktuální (motivovanou) a neaktuální (nemotivovanou). K aktuální postpozici dochází tehdy, chceme-li zdůraznit vlastnost samotnou, ne však jejího nositele, např.: *setkal se i se studenty neslyšícími; dávám přednost masu vařenému*. Ke zdůrazňování vlastností, a tedy i postpozici přívlastku, dochází také při vytýkání do

¹⁵ Je zde možno užít také dlouhé varianty VA: *psaný, napsaný*.

¹⁶ Dlouhá varianta zde má podobu na *-enou*.

¹⁷ Podobu *otec byl tím vším velmi zarmoucený* uvádí MČ 2 (s. 69) jako hovorovou.

¹⁸ „Jako kondenzační prostředky mají VA také důležitou úlohu při stavbě souvětí a jeho útvarů nadvětných, neboť umožňují střídat (disimilovat) přívlastková schémata“ (MČ 2, s. 144).

protikladu: *krájená mrkev nechutná tak výrazně jako mrkev strouhaná; já jsem jí daroval obraz zasklený* apod. „*Ve všech těchto případech jde o příznakovou aktualizaci základního (automatizovaného) slovosledného schématu. Postponovaný adjektivní přívlastek bývá nositelem větného nebo úsekového přízvuku...*“ (SSČ, s. 263). „*Shodný přívlastek anteponovaný a syntaktické substantivum jsou v současné češtině zpravidla nerozpojitelné, tj. nelze mezi ně vložit jiný větný člen. To je možné v básnickém stylu: kde borový zaváněl háj...*“ (tamtéž). Přívlastky, které jsou bohatěji rozvité, se kladou obvykle za substantivum. Srovnajme následující příklady (tamtéž):

1. *Dostal jsem k [V]ánocům ilustrovanou knihu.* × *Dostal jsem k [V]ánocům knihu / ilustrovanou akademickým malířem Karlem Svolinským.*
2. *Na městských ulicích, / přeplněných spěchajícími lidmi, / vládl už od rána čilý ruch.*

Jádrem těchto bohatě rozvitých přívlastků jsou obvykle VA a většinou tvoří samostatné úseky promluvy. V mluveném projevu jsou pak od zbytku promluvy odděleny krátkými úsekovými předěly, v psaném textu čárkami. „*V odborném textu bývá však i značně rozvité adjektivní přívlastek anteponován, zejména je-li za substantivem přívlastek neshodný*¹⁹: *slamník = slámou vyplněná a látkovým obalem opatřená vložka do postele*“ (tamtéž).

„*Podobně jako adjektiva mohou i VA nabývat [také] funkce tradičního doplňku neboli tzv. atributu verbálního...*“ (MČ 2, s. 144). V této funkci se ale v podstatě uplatňují jen zpřídavnělá přídavná, např. *vrátila se unavena* (tamtéž). Zpřídavnělé přechodníky se ve funkci doplňku téměř nevyskytují²⁰. VA na *-ný* a *-tý* disponují pro funkci atributu verbálního krátkou formou, ale často jí nevyužívají, a to obzvláště v mluveném jazyce, např.: *vrátil se unavený* (tamtéž). Krátké formy jsou pocíťovány jako mírně knižní, např.: *vrátil se unaven/rozčilen*. V akuzativu jsou pak podle MČ 2 tyto krátké formy již silně knižní, např.: *našel svou zahradu zpustošenu*.²¹

V sekundární funkci mohou VA vyjadřovat i podmět. „*Tato jejich funkce je založena zpravidla na elizi substantiva*“ (SSČ, s. 236). Např.: *i čtoucí studenti zpozorněli – i čtoucí zpozorněli*. Užití adjektiva ve funkci podmětové je východiskem k jejich substantivizaci, např. (tamtéž): *pracující se shromáždili na nádvoří továrny*.

¹⁹ Toto je jev typický zejména pro slovníková hesla.

²⁰ To je možné vysvětlit tím, že pro vyjádření nominativního doplňku se v knižních textech užívají přechodníky. Řídce se zpřídavnělé přechodníky vyskytují v pozici doplňku akuzativního, např. *bratra uviděla pišícího*.

²¹ Srovnajme s dlouhým tvarem, který je pocíťován jako neutrální: *našel svou zahradu zpustošenou*.

Některá VA také mohou být součástí sponového predikátu. Většina zpřídavnělých přechodníků a přičestí toho však schopná není (podle MČ 2), např.: *smějící se dívka* × **dívka je smějící se*. „Výjimku tvoří zpřídavnělá přičestí jako *upečený, rozlitý atd., která mohou být sponovým predikátem, a to s výsledkovým stavovým významem (např.: upečené maso – maso je již upečené)*“ (MČ 2, s. 69). VA na *-vší* funkci přísudku neplní vůbec. Bývají nahrazena přičestími na *-lý*, ale zpravidla pouze ve funkci přívlastku, např.: *vzniklý problém; došlý dopis* × *vzniknuvší problém; došedší dopis* (MČ 2, s. 256). Ve funkci přísudku mohou být užita i participia trpná na *-n/-ný, -t/-tý*, např. *zasetý ječmen* → *ječmen je zasetý* → *ječmen máme zasetý* (MČ 2, s. 254); stejně tak přičestí minulá (na *-lý*), např.: *rozkvetlá jabloň* → *ta jabloň je rozkvetlá; zešedivělé vlasy* → *tvoje vlasy jsou zešedivělé* → *vlasy máš zešedivělé* (tamtéž).²² V přísudku je VA možné užít tehdy, pokud se již plně adjektivizovala, ztratila dějovost, např.: *vzrušující film* × *film je vzrušující; okouzující dívka* × *dívka je okouzující*. Je-li VA součástí sponového slovesa *být*, je vždy v nominativu.

„Přídavná jména slovesná bývají rozvíta a vytvářejí pak konstrukce participiální“ (ČM, s. 267). Základ této konstrukce tvoří neurčitý tvar slovesné povahy, který zachovává vid a vazbu příslušného slovesa, tedy např. přechodník nebo infinitiv. Podle tohoto základu se pak rozlišují konstrukce přechodníkové, infinitivní nebo konstrukce s VA (nazývané také participiální). Tyto konstrukce jsou zcela synonymní s větou, zachovávají věcný obsah, který vyjadřovala. Obvykle stojí v postpozici vůči svému řídicímu substantivu.

„Polovětné konstrukce, jejichž základem je slovesné přídavné jméno, jsou rozlišeny podle druhu tohoto jména na konstrukce s tzv. zpřídavnělým přechodníkem přítomným (...) a minulým (...) a se zpřídavnělým přičestím trpným...“ (ČM, s. 388). Konstrukce s VA jsou specifickými prostředky spisovného jazyka. Užívají se pro zhuštění informací, syntaktické kondenzace, a to zvláště v odborném a publicistickém stylu, „... ale bývají hojně zastoupeny jako synonymní prostředky i ve stylu uměleckém. Nejvíce frekventované jsou konstrukce s přídavnými jmény na *-ící, -oucí a -ný, -ený a -tý, řídké jsou se jmény na -lý a výrazně nižší ráz mají konstrukce s přídavnými jmény na -ší, -vší*“ (tamtéž). Ve větě, jejíž součástí jsou, mají tyto konstrukce s VA platnost přívlastku. Mohou být připojeny zcela volně a plní potom funkci přívlastku volného a od ostatní věty se oddělují čárkou. ČM uvádí tyto příklady, (tamtéž):

²² „V lidovém jazyce jsou však i zde možná participia na *-ný/-tý*: *ztuhlá* → *ztuhnutá kolena* → *kolena jsou ztuhlá* → *ztuhnutá* → *kolena má ztuhlá* → *ztuhnutá; prasklý* → *prasknutý; vytekly* → *vytečený*“ (SSČ, s. 254).

1. *Prázdnota krajiny, zalévané sluncem spějícím k poledni, rozdělené zlatými a zelenými pruhy polí a lučin*, mu sevřela srdce.
2. *Obilí zaseté ještě německými usedlíky a obtěžkané zrajícími klasy* se vlnilo ve střídavých větrech *vanoucích jednou z horských svahů a hned zase z vnitra země*.²³

2.2 Závěr

V této kapitole jsme shrnuli poznatky, které jsou uváděny v mluvnících češtiny a také v některých jazykových příručkách. Uvedli jsme několik možných dělení VA, základní charakteristiku jejich sémantického významu a slovotvorných postupů. Sémantikou řízená dělení VA (např. EŠČ) nepovažujeme za jasná a určující zejména kvůli příliš jemným významovým rozdílům mezi vydělovanými kategoriemi. Nevýhodou těchto dělení je také značná subjektivita závislá na jazykovém citění autora dělení, který rozhoduje, kolik a jakých kategorií bude vymezeno. Proto nepovažujeme tento způsob za příliš vhodný. Označení zavedených kategorií jako např. *adjektiva vyjadřující vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje*, *adjektiva vyjadřující vlastnost plynoucí z potenciálního zasažení dějem* apod. shledáváme příliš těžko srozumitelnými. Kategorie jsou pouze odstupňováním velmi jemných významových souvislostí, které nemusí každý mluvčí vnímat stejně. Toto dělení se nám tak jeví příliš subjektivním. Navíc pro jakoukoli další práci jsou kategorie označeny příliš složitě a bylo by nutno zvolit názvy podstatně kratší.

Poněkud nejasné se nám zdá i dělení, které přináší MČ II, totiž dělení na deverbativní adjektiva a zpřídavnělé přechodníky a přičestí. Tento výklad je nejasný již proto, že mluvnice téměř neuvádí příklady a obě skupiny adjektiv charakterizuje pouze na základě schopnosti vyjadřovat slovesné či jmenné kategorie. Zavadějící je zejména definování rozdílu na základě přítomnosti slovesných kategorií u přičestí a přechodníků a ve funkční přítomnosti jmenných kategorií u deverbativních adjektiv. Rozdíl mezi pouhou přítomností a přítomností funkční v textu totiž není blíže vysvětlen. Proto toto dělení nepovažujeme za směrodatné. Ani poznatek, že většina zpřídavnělých přičestí a přechodníků není schopna plnit predikativní funkci, není možné považovat za pravidlo, neboť vzápětí je uváděno mnoho výjimek, které toho schopny jsou. Jde o to, že predikativní funkci mohou plnit pouze VA, která se lexikalizovala, tedy ztratila svůj dějový význam, např. *film byl vynikající*.

Za velmi přínosné naopak považujeme prosté dělení VA na činná a trpná (MŠČ I), protože vychází ze snadno ověřitelných a jasně definovatelných kritérií, na nichž je možno se

²³ Podrobnější výklad problematiky polovětných konstrukcí viz Česká mluvnice 1981, s. 388.

shodnout zcela objektivně – vychází totiž primárně z formálních vlastností VA. Toto dělení zahrnuje jak zpřídavnělé přechodníky, tak i příčestí. Nerozlišuje žádné další kategorie, což mu umožňuje věnovat se hlouběji jednotlivým typům VA. Za hlavní přínos tohoto rozdělení považujeme především jeho jednoduchost, jasnost a přehlednost.

Snažili jsme se přinést souvislý a ucelený výklad o VA, ve kterém by na jednom místě byly uvedeny poznatky, které jsou v mluvnicích rozptýleny. Příčinou roztříštěnosti výkladů VA v mluvnicích je zejména rozdílné chápání těchto tvarů. Za problematické považujeme především označování VA jako neurčitých tvarů slovesných. Jsou sice odvozena od neurčitých slovesných tvarů, dále ale jako slovesa nefungují. Dokládá to již skutečnost, že VA jsou schopna vyjadřovat kategorie jmenné. Právě jejich schopnost deklinace považujeme za rozhodující pro jejich zahrnutí ke kategorii adjektiv. Neurčité slovesné tvary tuto schopnost nemají a mít nemohou. VA chápeme jako tvary hybridní, které zachovávají jak kategorie a rysy slovesné (vid, čas, slovesný rod, relativní čas, valenci), tak i kategorie jmenné (jmenný rod, číslo, pád, jsou zařazována ke vzorům). Jmenné kategorie VA zachovávají v plném rozsahu, zatímco slovesné jsou redukovány – VA nevyjadřují slovesnou osobu, ani způsob. Schopnost flexe je v češtině důležitá zejména pro syntax – je jejím základním organizačním principem. Schopnost slov nabývat tvarů a tak vyjadřovat různé vztahy v jazyce je pro češtinu jako jazyk flektivní nesmírně důležitá. Z hlediska zařazení VA k adjektivům považujeme za rozhodující právě jejich schopnost flexe. V rámci slovního druhu adjektiv je budeme chápat jako samostatnou skupinu, která sice vykazuje vlastnosti sloves, ale zároveň u ní převládají vlastnosti jmenné. Pravidla chování těchto adjektiv je možno stanovit pouze s ohledem na oba druhy vyjadřovaných kategorií, nelze upřednostňovat pouze jeden.

Na závěr připojujeme tabulku, která shrnuje podstatné rysy VA:

TYP ADJEKTIVA	VA z pře- chodníku přítomného	VA z přechodní- ku minulého	VA z přičestí minulého	VA z přičestí trpného
<i>VA aktivní</i>	dosahující smějící se pracující	napsavší přečtší usednuvší	spadlý ztuhlý zdařilý zaostalý ²⁴	
<i>VA pasivní</i>				vzdělaný namalovaný ušíty zdobený
RYS ADJEKTIVA				
<i>Sémantika</i>	vlastnost vyp- lývajících z pro- bíhajícího děje	vlastnost vyplývající ze zasažení dějem, z děje vykonaného	vlastnost vzniklá před dějem přísudkového slovesa	výsledný stav děje
<i>Tvoření</i>	od sloves nedokonavých	od sloves dokonavých	od sloves bezpředmětových	od sloves předmětových
<i>Derivační schopnosti</i>			možnost vytvoření substantiva, adverbia	možnost vytvoření substantiva, adverbia
<i>Gramatické kategorie jmenné</i>	rod, číslo, pád, vzor (jarní)	rod, číslo, pád, vzor (jarní)	rod, číslo, pád, vzor (mladý), stupňovatelná	rod, číslo, pád, vzor (mladý), stupňovatelná
<i>Gramatické kategorie slovesné</i>	rod, číslo, relativní čas, vid	rod, číslo, relativní čas, vid	rod, číslo, relativní čas, vid	rod, číslo, relativní čas, vid
<i>Syntaktická funkce řídicího substantiva</i>	agens činného děje: <i>zpívající dítě</i>	agens činného děje: <i>chlapec přečtší dopis</i>	agens činného děje: <i>spadlý list</i>	patiens slovesného děje: <i>nakreslený obrázek</i>
<i>Syntaktická funkce VA</i>	Primárně: atri- but, ojedinele doplněk Sekundárně: podmět	Primárně: atribut, ojedinele doplněk Sekundárně: podmět	Primárně: atribut, doplněk Sekundárně: podmět, součást sponového predikátu	Primárně: atribut, doplněk Sekundárně: podmět, součást sponového predikátu

Tabulka 1. Dělení verbálních adjektiv

²⁴ VA tvořená od přičestí minulého zařazujeme podle formálních rysů mezi adjektiva činná, v jejich významu však cítíme spíše rys pasivnosti: spadlý list – list, který spadl a v okamžiku promluvy leží, nevykazuje známky činnosti. Význam dějový je možno sledovat u VA jako např.: *uznalý, zralý, trvalý* (podle ČM, s. 267).

2.3 Přístupy jazykovědců k VA

V následující podkapitole se budeme zabývat vybranými přístupy jazykovědců k VA. Z jejich tvrzení vybereme konkrétní body, které budou směrodatné pro praktickou část naší práce. Jednotlivé podkapitoly řadíme chronologicky.

2.3.1 Piřha 1982

Petr Piřha rozpracovává především problematiku valence VA. Soustředí se na definování pravidel, podle nichž při adjektivizování slovesných tvarů dochází k určitým změnám ve valenčním rámci. Při syntaktické derivaci typu *Karel volá na kamarády* → *Karel volající na kamarády* (s. 113) dochází k tomu, že se hloubkové slovesné formě přiřazuje povrchová forma adjektivní. V povrchové struktuře dochází k řadám změn, jeden z aktantů motivujícího slovesa se stává řídicím substantivem derivovaného adjektiva. Piřha také konstatuje, že „... při větším počtu doplnění stojí adjektivum v postpozici vůči řídicímu substantivu“ (tamtéž). U adjektiv pasivních je obvykle vynechán konatel děje, neboť jde o aktant, který nese nejméně informací a který je známý z kontextu, např. (s. 114): *dopis napsaný (matkou) v létě otci*. Neexistuje však pravidelnost v tom, které aktanty budou ve valenčním poli adjektiva vyjádřeny, stejně tak není vždy zachováno jejich pevné pořadí. To odpovídá výpovědní dynamičnosti, takže rozvíjející členy mohou být volně přemísťovány. Piřha uvádí následující příklady (tamtéž): *dopis napsaný dědečkem matce o povodni* / *dopis napsaný matce dědečkem o povodni* / *dopis napsaný matce o povodni dědečkem*. Pořadí členů nemá na význam či správnost vět vliv.

Valenční potenciál základového slovesa obvykle ztrácí ta adjektiva, která se plně lexikalizovala, která jsou sémanticky zcela samostatná. Vyjádřený většinou zůstává jen konatel nebo patiens děje, který zaujímá funkci řídicího substantiva, např.: *lovná zvěř*. V mnoha případech rámec zachován zůstává alespoň zčásti, např.: *žálostivý, pamětlivý, dbalý* (s.115). V některých případech doplnění, které je adjektivem vyžadováno, vstupuje i do slovotvorného procesu kompozice, adjektivum i doplnění pak tvoří jedinou jednotku a ztrácí valenci zcela, např.: *mírumilovný, prácešopný, pomstychtivý* (tamtéž). Negovaná adjektiva valenci ztrácí také. Jejich doplnění jsou negací vyloučena, tudíž není důvod je vyjadřovat, např.: *nevinný, nesoustředěný* (tamtéž). Ovšem i zde existují výjimky, svá doplnění zachovávají např. adjektiva *nezávislý na něčem, nevěrný někomu, neschopný čeho* (tamtéž).

Piřhův příspěvek přináší důležité poznatky o valenci verbálních adjektiv. Neuvádí žádná pravidla, podle nichž k vyjadřování či vypouštění doplnění adjektiv dochází, protože si je

v tomto ohledu vědom velké nepravidelnosti. Cenné jsou také jeho poznatky o stupňování adjektiv, o nichž se zmiňujeme v kapitola 2.1.3.

2.3.2 Brabcová 1994

Radoslava Brabcová vidí důležitost VA především v tom, že (stejně jako ostatní adjektiva) blíže pojmenovávají příznaky předmětů a osob, které jsou kolem nás. To je důležité zejména proto, že právě těmito vlastnostmi se předměty v našem světě liší. V zájmu co nejpřesnější komunikace se substantiva rozvíjejí adjektivy. Výzkumem mluvených projevů²⁵ Brabcová však zjistila, že obvykle při komunikaci nepotřebujeme příliš velké množství adjektiv. Mluvčí analyzovaných projevů Brabcová rozděluje do skupin podle věku a následně zkoumá, kolik procent adjektiv z celkového počtu slov se v daném projevu vyskytovalo. Zatímco počet substantiv se v projevech pohybuje kolem 30–40 %, adjektiv bylo jen 3–6 %. I když primární funkce adjektiv je rozvíjení substantiv, výzkum Brabcové ukazuje, že jen nepatrné množství substantiv bylo skutečně rozvíjeno. To se podle ní dá vysvětlit tím, že hodně adjektiv je v mluvených projevech užíváno ve funkci predikativní. Mnoho adjektiv je totiž odvozeno od slovesných tvarů příčestí a přechodníků. Za nejrozšířenější Brabcová (stejně jako Jelínek a Gruberová) označuje VA odvozená z příčestí trpného.²⁶

Brabcová zkoumá především funkci a výskyt VA v mluvených projevech. Jak ukazuje na číselných výsledcích, množství VA v projevu značně závisí na věku autora textu. VA zkoumá především jako prostředek přesnějšího označování skutečností. Předpoklad, že pro zdárnou a přesnou komunikaci je důležité co nejvíce substantiv rozvinout adjektivy, se ale nepotvrdil.

2.3.3 Hošnová 1993 a 1994

Eva Hošnová ve svých pracích podává komplexní pohled na syntaktickou kondenzaci. Věnuje se výzkumu chování jednotlivých typů této kondenzace se zvláštním zřetelem k textům odborného stylu. Stejně jako Jelínek (2000, viz níže) se zabývá zejména kondenzací jako takovou. Nevěnuje se speciálně jednomu z jejích prostředků, ale přináší celkový pohled na jednotlivé typy možných kondenzovaných vyjádření.

Kondenzaci chápe jako „*[u]rčitý stupeň těsnosti nebo volnosti syntaktického sepětí vět nebo větých členů, které různým způsobem hierarchizuje jednotlivé složky výpovědi nebo výpovědi samé při dosažení zhruba stejného komunikačního cíle*“ (Hošnová 1993–4, s. 197). V obou

²⁵ Brabcová ve studii neuvádí ani způsob výběru textů, ani metodu výzkumu. Pouze uvádí, že zkoumala vzorek 27 201 slov, v němž se setkala s adjektivy na *-cí*, *-vší*, *-ný* a *-tý*.

²⁶ Číselné výsledky uvedeny však nejsou.

pracích rozlišuje dva typy přídavných jmen odvozených od sloves: přídavná jména slovesná (verbální) a dějová. Tato adjektiva považuje za nejvýznamnější prostředek syntaktické kondenzace. Pod pojmem adjektiva verbální Hošnová rozumí adjektiva odvozená od obou přechodníků a příčestí, která označují „... činnost osoby nebo věci jako její právě probíhající vlastnost“ (Hošnová 1994, s. 47). U těchto jmen je zachována jejich verbalita, což je vidět na skutečnosti, že jsou schopna vyjádřit vid, zachovávají i valenci motivujícího slovesa, např. (tamtéž): valenční vzorec konstrukce *metoda odpovídá účelu* je $S_1 - VF - S_3$. Při adjektivizaci tento vzorec zůstává zachován: *metoda odpovídající účelu*. Adjektiva z příčestí trpného zachovávají pravou valenci deagentizovaných konstrukcí, které jsou tvořeny slovesem *být* a příčestím trpným, např. (tamtéž): v příkladu *hlavní výsledky nových metod byly docíleny jmenovanými badateli*, zůstává valenční vzorec $S_1 - VF - S_7$ zachován i při adjektivizaci příčestí: *hlavní výsledky nových metod docílené jmenovanými badateli*. U některých adjektiv motivovaných příčestími může docházet k celkové ztrátě valence a kategorie vidu, adjektivizují se plně, např. (s. 48): *vařený* místo *uvařený*.²⁷ Plně adjektivizovat se mohou i adjektiva na *-cí*, např. vynikající.

Adjektiva dějovými Hošnová nazývá jména, která označují příznak vyplývající ze slovesného děje. Mají statický, stavový význam. Oproti VA se adjektivizovala více: ztratila schopnost valence, nejsou již také chápána jako prostředek kondenzační, např.: *živý, proměnlivý, vábivý*.²⁸

Vymezení adjektiv dějových se v podstatě shoduje se skupinou tzv. adjektiv vyjadřujících vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje, kterou rozeznává EŠČ. Adjektiva této skupiny se odvozují od imperfektivních sloves zejména sufixy *v-ovými*.²⁹

2.3.4 Jelínek 2000, 2001, 2003

Milan Jelínek se VA zabývá také jako jedním z typů syntaktické kondenzace. Jako prostředek zvyšující koherenci textu se užívají zvláště v odborném stylu. Ve všech odborných textech je nutno rozvíjet a co nejpřesněji specifikovat substantiva. VA jsou významným prostředkem, jak obohatit a aktualizovat přívlastková schémata. K tomu slouží samotná VA i věty vztahné, jejichž kondenzací mohou vznikat. Jelínek (2003) uvádí následující příklad (s. 52): *Do lhůty*,

²⁷ Hošnová uvádí, že podle Slovníku spisovného jazyka českého jsou oba výrazy považovány za zcela synonymní, vidový protiklad vymizel.

²⁸ Tímto typem adjektiv se v naší práci zabývat podrobněji nebudeme.

²⁹ „Tvoří se sufixy *-(a)vý, (povídací, stěhovavý), -lavý (chraplavý), -kavý (lepkavý), -(i)vý (chlubivý), -livý (pohyblivý), -ný (děkovný), -čný (rozkazovací), -cný (přející) aj. již neživými n. neproduktivními. S tímto významem se pojí kombinovaný morf u-/ roz- + -ný (ulhaný, rozběhaný)*“ (EŠČ s. 24).

kteřá je určena podle dní, se nezapočítává den, kdy se stala událost, kteřá určovala počátek lhůty. Kondenzací těchto vět vztažných vzniká konstrukce s VA: *Do lhůty určené podle dní se nezapočítává den, kdy se stala událost určující počátek lhůty*. Jelínek konstatuje, že nelze nic vytknout ani proti jednomu způsobu vyjádření, užití vztažných vět i VA je zcela spisovné a gramaticky správné. Srovnáme-li ale celek s větami vztažnými a následně kondenzovaný, je nesporné, že celek se schématy kondenzovanými je mnohem více koherentní a přehlednější. Spojení s kondenzáty někdy nabývají „... dokonce povahy víceslovných termínů...“ (Jelínek 2003, s. 52). Proto jsou tato spojení v odborných textech tak hojná. Zvolením celku bez kondenzace sice usnadníme srozumitelnost textu, zároveň však ztrácíme určitou úroveň přesnosti. Je ale třeba se vyhnout oběma extrémům. Nadměrné užívání jednoho způsobu vyjádření vede k příliš dlouhým, nepřehledným a neúnosným řetězcům, proto je nutné některé věty nahradit raději kondenzáty.

V další své studii (2003) se Jelínek věnuje zvláště adjektivům verbálním aktivním. Jeho tvrzení, že si tato VA zachovala některé gramaticko-sémantické kategorie sloves, od nichž jsou odvozena, se shoduje s poznatky mluvnic. VA zachovávají číslo a významy časové, rozlišují oba rody i vidy. Jelínek dále dodává, že VA jsou schopna vyjadřovat i různé vidové odstíny v rámci kategorie dokonavosti a nedokonavosti, uvádí tyto příklady (s. 114): *chodící – chodívající, napsaný – rozepsaný – dopsaný*. V těchto příkladech dochází ke změně vidu pomocí prefixů nebo sufixů. Podle Jelínka VA zachovávají rovněž valenční rámec motivujícího slovesa – toto tvrzení se shoduje s tvrzením Šimandla (2004, viz níže). Podle Jelínka lze tento rámec prokázat u jakéhokoli VA srovnáním s příslušnou výpovědí větnou, dekonenzovanou. Např. *dívka čtoucí knihu* → *dívka čte knihu*. Vidíme, že v obou případech zůstal zachován předmět (patiens) ve čtvrtém pádě. Jelínek si je rovněž vědom odlišnosti stylových příznaků jednotlivých typů VA. Adjektiva zakončená na *-ný, -tý a -lý* označuje za stylově neutrální, adjektiva na *-cí* pak za knižní a *-vší* již za silně knižní až archaická.

Jelínek se tedy v těchto statích věnuje popisu VA jako charakteristickému prostředku odborného stylu. Zabývá se jimi jako jedním typem kondenzace, podrobněji se věnuje adjektivům verbálním aktivním, o nichž přináší výklad shodující se s poznatky, které uvádí mluvnic. Za nejrozšířenější typ adjektiv (stejně jako Brabcová a Gruberová) označuje VA odvozená z přičestí trpného.³⁰

³⁰ I zde ovšem chybí popis metody, kritéria výzkumu nebo číselné výsledky.

2.3.5 Nübler 2003

Norbert Nübler ve svém příspěvku VA definuje jako hybridní tvary, které spojují vlastnosti sloves s vlastnostmi adjektiv, a to vlastnosti nejen morfologické, ale i syntaktické. Zpřídavnělé přechodníky ovšem také označuje (stejně jako Gruberová) jako participia. Považuje je totiž nikoli za adjektiva, ale za neurčité formy sloves.³¹ Čeština podle Nüblera má velmi rozsáhlý a diferencovaný systém přičestí, který charakterizuje v následující tabulce (s. 384):

	Participia aktivní	Participia pasivní
Participia nedokonavá (současná)	píšící čtoucí pracující	psaný čtený dělaný
Participia dokonavá (předčasná)	napsavší přečetší udělavší	napsaný přečtený udělaný
	spadlý ztuhlý přivandrovalý	

Tabulka 2. Český participiální systém podle Nüblera (2003)

Tato tabulka (až na chybné označení zpřídavnělých přechodníků jako participií) přehledně zobrazuje systém VA. Je přínosná zejména proto, že rozlišuje VA, která vyjadřují současnost nebo předčasnost. Jak sám autor ovšem konstatuje, ve skutečnosti systém není v takové rovnováze jako podle tabulky.

Nübler se soustředí zejména na adjektiva typu *píšící, dělající*, a to hlavně proto, že adjektiva na *-vší* také považuje za zastaralá a velmi knižní. Pasivní adjektiva zmiňuje pouze v rámci dělení adjektivního systému v češtině, dále se jim nevěnuje.

Nübler rozlišuje dva důležité pojmy: tzv. participiální skupinu, např. *čtoucí knihu*, a participiální konstrukci, což je označení, které užívá pro participiální skupinu, která zahrnuje i nadřazené substantivum, např. *dívka čtoucí knihu*. Nahradíme-li označení *participiální* označením *skupina s VA* nebo *konstrukce s VA*, můžeme tyto pojmy plně akceptovat. Nübler konstatuje, že VA jím označovaná jako „participia“ mohou plnit atributivní funkci stejně jako ostatní adjektiva. Očekává také, že budou plnit rovněž funkci predikátu ve větě. To, že tomu tak není (v konstrukci *dívka je čtoucí / voda je vařící se VA* nelze užít), vysvětluje tím, že jde o neurčité tvary slovesa, které nemohou fungovat jako samostatné predikáty, které by konstituovaly větu. Tvoří tzv. participiální konstrukce. Podle Nüblera zde zcela zjevně nejde o adjektiva. To, že je v těchto konstrukcích přítomný předmět

³¹ Tento názor vyslovil již v Nübler (2000).

motivujícího slovesa, je podle něj dostatečným důkazem toho, že formy typu *píšící, obklopující* patří do paradigmatu slovesa, neboť si ponechávají pravovalenční doplnění motivujícího slovesa.

Argument Nüblera, že právě přítomnost doplnění rozhoduje o tom, že již nejde o adjektivum, nepovažujeme za směrodatný. Důvody nalézáme v práci Šimandla (2004). Podle něj je valence VA odvoditelná z valenčních rámců sloves, avšak doplnění nejsou často povrchově vyjádřena: jsou totiž samozřejmá z daného kontextu. „*Primárních adjektiv s valencí (prostý něčeho) je jen několik*“ (Šimandl 2004, s. 136).

Věty obsahující konstrukci s VA stojí syntakticky na pomezí věty a podřadného souvětí, Nübler je nazývá semipredikativními útvary. Poznatek, že tyto útvary s VA se sémanticky shodují s konstrukcí *substantivum + relativní věta*, koresponduje s tezemi Jelínkovými. Objekt ve větě s participiem je přitom subjektem semipredikativní konstrukce, a to subjektem sémantickým – přidáme-li totiž do věty zájmeno *svůj*, bude se podle Nüblera vztahovat na sémantický podmět této konstrukce a ne na podmět maticové věty, např.: *v knihovně jsme viděli dívku čtoucí svou knihu*.

V semipredikativních konstrukcích odpovídá pořadí větných členů obvyklému slovosledu v české větě.³² V čistě atributivní funkci stojí však VA před nadřazeným substantivem. Nübler vyslovuje důležitou hypotézu, že pokud nejsou rozšířeny o další výrazy, jsou participiální skupiny čistě atributivní; nejsou-li, pak stojí v antepozici. Srovnajme příklady: *Dívka čtoucí noviny najednou zvedla hlavu.* × *Čtoucí dívka najednou zvedla hlavu.* Situaci ale komplikuje fakt, že skupiny s VA, které jsou rozšířeny o adverbium, mohou být také užity v antepozici, např.: *V knihovně jsme viděli rychle píšící dívku.*; *Lékařskou pomoc náš tvrdě pracující otec potřeboval.* Takto rozšířená VA se tedy chovají jako adjektiva neodvozená.

Nübler také věnuje pozornost postavení zvrátého *se, si* u VA na *-ící*. Zvráté zájmeno zůstává zachováno, ve skupinách s VA se chová jako v samostatné větě, najdeme ho tedy v typické druhé pozici. Např.: *V knihovně jsme viděli chvějící se dívku.* × *V knihovně jsme viděli silně se chvějící dívku.* Vidíme, že i ve druhém případě zájmeno stojí na druhém místě, za adverbium. U skupin s VA, které jsou rozvíjeny, a stojí tedy v postpozici, je naopak zvráté *se, si* na druhém místě uvnitř skupiny s VA, nikoliv na druhém místě celé konstrukce, např. (s. 388): *V knihovně jsme viděli studenta zabývajícího se knihami* × *V knihovně jsme viděli*

³² Tedy: subjekt, predikát, objekt.

studenta se zabývajícího knihami. Druhý případ není možné považovat za správný. VA zde funguje jako samostatná fráze a zájmeno *se* nemůže překročit její hranice.

Nübler také konstatuje, že nelze posunout skupinu s VA před nadřazené substantivum, např. (s. 389): **V knihovně jsme viděli sedícího na stole studenta*. Celá skupina v antepozici nemůže fungovat, došlo by k narušení významových souvislostí celé věty. Aby skupinu bylo možno přesunout, je nutné změnit slovosled jejích členů, např. (tamtéž): *V knihovně jsme viděli na stole sedícího studenta*. Nübler tuto možnost s pozměněným slovosledem považuje za akceptovatelnou, nicméně neobvyklou.

Nübler se v této stati zabývá VA z hlediska slovosledné pozice v rámci syntaktických konstrukcí, jichž jsou členy. Zpřídavnělé přechodníky však označuje za participia, zahrnuje je mezi neurčité tvary slovesné. Pro naši práci bude obzvláště důležitá hypotéza, kterou zde Nübler vyslovuje o ante-/postpozici VA v závislosti na jejich doplnění, rozvití. Budeme se jí snažit ověřit korpusovým výzkumem.

2.3.6 Šimandl 2004

Josef Šimandl se ve své stati soustředí na syntaktické chování VA na *-ící*, *-oucí* a jejich konkurentů, účelových adjektiv. Pasivním typům se nevěnuje. Poznatky ze svého výzkumu textů čerpaných z psaného korpusu SYN2000 srovnává s odbornou literaturou, která pojednává o valenci VA, zkoumá různá syntaktická okolí VA.

V teoretické části této stati Šimandl shromažďuje důležité poznatky o valenci VA. Jak jsme již uvedli výše v souvislosti s přístupem Nüblera, valenci těchto adjektiv je možné odvodit z valenčních rámců motivujících sloves. Členy těchto rámců u VA ovšem často nebývají povrchově vyjádřeny, jsou označovány jako všeobecné či fakultativní. Na základě rámce *někdo cestuje odněkud někam* (s. 136) vznikne VA *cestující*, které může být doplněno, např.: *cestující do Kolína*. Nezřídka ale bývá užito bez vyjádření doplnění, *cestující*. Podle Šimandla je toto vypouštění valenčních pozic jevem častým, nicméně není pravidlem; např. adjektivum *týkající se* se vždy vyskytuje s doplněním – *týkající se něčeho/někoho* (tamtéž). Šimandl cituje poznatek Panevové (1998) „... *adjektivum jako výraz pro příznak má jedno ze svých předpokládaných valenčních míst obsazeno právě tím, k čemu je to příznak – neboli, dodávám, svým řídicím členem, nejčastěji řídicím substantivem*“ (tamtéž).

Šimandlův příspěvek je pro nás důležitý zejména proto, že se rovněž vyjadřuje k pozici atributivně užitých VA vůči řídicímu substantivu. Pro češtinu je charakteristické, že holý

přívlastek stojí v antepozici, zatímco rozvítví v postpozici. Stejně jako Piřha se věnuje i otázce valence VA. Pro antepozici VA předpokládá prázdný valenční rámec, nebo rámec jen s volnými doplněními, která nemusí být vyjádřena vždy. Pro postpozici pak předpokládá valenční rámec s alespoň jedním doplněním (nejčastěji jde o patiens). Poznává ovšem, že jsou některá VA, která je možno užit jen v ante-/postpozici, příkladem je již zmiňované adjektivum *týkající se (něčeho/někoho)*. Jeho poznatky o pozici VA jsou tedy shodné s Nüblerovými.

2.3.7 Gruberová 2005

Eva Gruberová se ve svém článku snaží vymezit znaky polopredikativnosti, které by popisovaly verbalitu participií³³. VA označuje za tvary, které stojí na hranici sloves a jmen, nazývá je jmennými tvary slovesnými. Zpřídavněle přechodníky na *-cí* ale stejně jako Nübler nazývá adjektivizovanými participií. Jejich významnou funkci v jazyce vidí především ve schopnosti tvořit polopredikativní konstrukce, které mají stejnou platnost jako věty. Sdílí názor Trávníčka, že tato participia, tedy zpřídavněle přechodníky, „... mají adjektivní povahu ve vyšší míře, a to se projevuje tím, že se jich užívá v platnosti přívlastkové“ (s. 73).

Soustředí se zde především na rozdíl mezi atributivním a participiálním užitím VA zakončených na *-cí* a *-ný*: „... participiálně užitý atribut buduje strukturu vlastní, tzn. do určité míry realizuje své valenční/intenční schopnosti za účelem nabytí sémantického obsahu výpovědi, adjektivně užitý atribut participiálního tvaru je pouze součástí syntaktické struktury, a to strukturně sémanticky (výpovědně) ucelené části výpovědi – fráze syntaktického jména“ (s. 75). U participiálních vazeb můžeme vidět posílení verbality (tzn., že na pomyslné ose kvalifikující adjektivum – verbální adjektivum dochází k významovému posunu daného adjektiva blíže k pólu verbality). Adjektivně užitá VA na *-cí* nebo *-ný* tvoří součást substantivní fráze, v různé míře ztrácejí valenční potenciál.

Gruberová rozlišuje pozice, v nichž se VA mohou ve větě objevit. Tvary na *-cí* mohou ve frázi stát jako holé atributy, např. *běsnící dav*. Mohou také být součástí několikanásobného atributu, stát v koordinaci s dalším adjektivním tvarem a být s ním ve stejném postavení i funkci, např. *spící a chrápající otec*. V takovém případě je *otec* agentem děje a zpřídavněle přechodník vyjadřuje probíhající proces. Dále mohou být tato VA součástí atributu postupně rozvíjejícího, jehož členy vyjadřují odlišnou kvalitu. Gruberová rozlišuje adjektiva kvalifikující a relační. Adjektiva kvalifikující vyjadřují danou vlastnost subjektivně, relační

³³ Jako korpus si zvolila odbornou stat' Petra Čorneje *Pád Jana Želivského*.

adjektiva pak objektivně. Dějový aspekt tvaru *-cí* je zvláště dobře vidět v případě, kdy stojí jako první člen atributu postupně rozvíjejícího tvořeného dvěma a více relačními adjektivy, např. *zastašené vojenské oddíly*. Ve spojení s číslovkou se tvar *-ný* vyskytuje vždy vedle přivlastňovacího adjektiva v atributu postupně rozvíjejícím, např. (s. 79): *deset popravených Želivského stoupců*. Atribut může být ve frázi také rozšířen adverbialně, např.: *komunisticky smýšlející občané*.

Podle Gruberové „... v češtině existuje zřejmá tendence k tomu, aby v antepozici postavení stál atribut participia v adjektivním užití, zatímco participia rozvinutá do vazeb či konstrukcí zaujímala vzhledem ke svému dominujícímu jménu postpozici...“ (s. 80). Tato tendence ale není pravidlem. Je možné nalézt i případy, kdy se na tvar VA v antepozici váže doplnění. „Jde ale vesměs o stylisticky příznakové užití, tedy o případy, které lze klasifikovat jako zvláštní či výjimečné“ (s. 80). Např. (tamtéž): *nedaleko nich žijícího kožešníka Víta; Želivským inspirovaní novoměstští obyvatelé*.

Existují ovšem také adjektivně užitá tvary v postpozici, které jsou holé. V takových případech autor klade důraz na samotnou vlastnost, např. (tamtéž): *narážel na věci obecně známé a diskutované*. Gruberová uvádí, že pasivní adjektiva jsou nejčastěji rozvinuta adverbialními doplněními, objektová doplnění se u nich vyskytují zřídka.

V této stati se Gruberová snaží popsat znaky verbality či adjektivy VA na *-cí* a *-ný*. Ty souvisí s možným adjektivním či participiálním postavením VA. Podobně jako Nübler dochází k závěru, že v češtině jsou adjektivně (v antepozici) užívána VA holá, nerozvitá; zatímco v postpozici jsou obvyklá VA rozvinutá.

2.3.8 Ocelák 2010

Ve své studii se Radek Ocelák věnuje způsobu, jímž aktivní VA vyjadřují čas. Vztah tohoto času ke kategorii času slovesného je podle něj totiž poněkud problematický. Hlavní problém vidí především v tom, že mluvnické poznatky o vyjadřování času VA pouze v závislosti na času motivujících přechodníků. Podle toho jsou rozlišovány zpřídavnělé přechodníky, které vyjadřují buď předčasnost, nebo současnost. Tato významová odvozenost adjektiv vytvořených z přechodníků je problematická zejména proto, že přechodníky jsou výrazy systémově periferními a dnešní mluvčí jejich tvary nemají pevně vžity ve svém jazykovém povědomí. Ocelák se proto snaží o vymezení času, který tato VA vyjadřují, nezávisle na motivujících přechodnících.

Zabývá se zejména možným průnikem perfektivity se současností a také imperfektivitou s předčasností. Zkoumá, zda tvary jako např. *usnoucí, zatoužící, vyvrcholící* mohou být gramatické. Drží se Štíchova názoru (Štícha 2008), že gramatickými jsou ty prostředky, jichž je v jazyce užíváno – a výskyt těchto tvarů Ocelák doložil korpusovým výzkumem. Podle něj se užívají v případech, kdy se kondenzuje vedlejší věta se vztahem následnosti k ději, který vyjadřuje predikát, např. (s. 128): *Příprava se postupně přesune do herní fáze vyvrcholící soustředěním na turecké Riviére.*

MČ II přináší dělení adjektiv *-ící* na prostředky vyjadřující současnost a předčasnost. Tento systém se Ocelák snaží obohatit i o průnik předčasnosti a imperfektivity a také současnosti a perfektivity.

V korpusu byly doloženy nejméně 4 příklady toho, že od imperfektivního slovesa byl odvozen přechodník minulý a od něj následně adjektivum. Např. (s. 129): *Objeví-li se ve lhůtě 3 let od právní moci rozhodnutí o skončení dědického řízení dědic, který má přednost před skutečně dědivšími, musí mu dědictví být vydáno.* Tyto prostředky na *-vší* se objevují „... v perfektních předčasných deverbativech *-(v)ší* a v perfektních předčasných přechodnících, (...) nesou rys předčasnosti obecně a (...) jsou tedy použitelné i pro *deverbativa imperfektivní*“ (tamtéž).

Ocelák se rovněž snaží přezkoumat možný průnik současnosti a perfektivity. Ačkoli jsou prostředky *-ící* považovány za neschopné vyjádřit předčasnost, v korpusu Ocelák dohledal několik příkladů, které dokazují opak, např. (s. 130): *Do druhé půle vyrazilo pět nových hráčů a všem zatrnulo ve 48. minutě při přízemní ráně Lasovského, těsně minoucí tyč.* Ocelák připojuje i další příklad (tamtéž): *Ten člověk kopnoucí do kamene si zlomil nohu.*³⁴ Korpusové příklady, které kombinují předčasnost a imperfektivitu v adjektivních formách na *-ící* ovšem následnost či předčasnost vzhledem k času predikátového slovesa vyjadřují velmi nahodile. V mnoha případech se totiž nevztahují k času vyjádřenému slovesem, ale k času, který je vyjádřen lexikálně adverbium, např. (s. 131): *Tam byli nastěhováni Romové, žijící dříve v malých komunitách.* V takových případech jde spíše o vyjádření časové koreference verbálního obsahu adjektiva s nějakým časovým bodem či úsekem. Popis tohoto úseku je možný jen individuálně, v závislosti na kontextu.

Ocelák se zabývá otázkou, k jakému bodu se vztahuje relativní čas, který aktivní VA vyjadřují. Tímto bodem totiž nemusí vždy být čas predikátového slovesa. Aktivní VA

³⁴ Připouští však, že v tomto případě by zřejmě mluvčí užili raději formu *kopnuvší*.

považuje za sémanticky zcela nezávislá na predikačním vztahu; plní funkci pojmenovací. Relativní čas, který vyjadřují formy na *-ící* se tedy vztahuje k času aktantu vyjádřenému (podstatným) jménem. Ve většině případů se tento čas aktantu shoduje s časem děje predikace.³⁵

U adjektiv na *-vší* bylo zjištěno, že se předčasně mohou vztahovat jak k přítomnosti, tak i k určitému bodu v budoucnosti. V prvním případě jde o tzv. sémantiku absolutní minulosti, např. (s. 135): *Lze ji nalézt v Kosmově kronice české, kde se již k roku 1063 vztahuje zmínka, že hrad Podivín založil jistý Žid Podiva, později přestoupivší na křesťanskou víru.* Prostředkem k vyjádření předčasnosti v budoucnosti jsou v následujícím příkladu (s. 136): *Za nejpravděpodobnější scénář událostí se považuje, že po demisi vlády požádá prezident odstoupivšího premiéra o sestavení vlády nové.* Ocelák konstatuje, že tato adjektiva jsou schopna morfologické polysémie – mohou mít význam absolutní minulosti a zároveň také v mluvnících zmiňovaný význam relativní předčasnosti.

Ocelák v této stati reaguje na poznatky mluvníc o tom, že VA *-ící*, *-(v)ší* vyjadřují čas pouze ve vztahu k predikátovému slovesu. Na korpusovém výzkumu dokazuje, že to však neplatí vždy. Proto navrhuje vztahovat jejich čas spíše k času aktantu, který označuje jméno těmito VA rozvíjené.

2.4 Závěr, shrnutí vybraných tezí

V předchozí kapitole jsme představili výzkumné otázky a klíčová tvrzení některých jazykovědců, kteří se VA zabývali.

Pro náš korpusový výzkum budou zvlášť směrodatné myšlenky Nüblera (2003), Gruberové (2005), Piřhy (1982) a Šimandla (2004).³⁶ Ve svých statích se všichni zabývají otázkami postpozice či antepozice VA. Tato adjektiva mohou být užita ve funkci holých atributů, např. *spící dítě*; stejně tak mohou ale být i součástí atributu několikanásobného, kdy stojí ve vztahu koordinace s dalším adjektivním tvarem, např. *běžící a křičící závodník*. V obou těchto případech je atribut nerozvitý, a proto stojí v antepozici. Všichni tito jazykovědci se shodují v tom, že pro češtinu je zcela zřejmá tendence, aby v anteponovaném postavení stál atribut nerozvitý, v tzv. adjektivním užití (Gruberová), např.: *píšící student*. Adjektiva rozvinutá do

³⁵ Jsou ale i případy, kdy predikát umožňuje, či vyžaduje, aby jejich aktant nabyl času odlišného, např. *vzpomínat: Vzpomněl jsem si na zpívajícího tatínka.* Zde pracujeme se dvěma časovými rovinami – samo sloveso je v čase minulém, a VA *zpívající* odkazuje k osobě (*tatínek*) v určité situaci, která se stala v minulosti ještě vzdálenější.

³⁶ O pozici VA vůči řídicímu substantivu hovoří také Grepl a Karlík (1989).

vazeb či konstrukcí zaujímají potom vzhledem ke svému nadřazenému jménu postavení postpozice, např.: *student píšící slohovou práci*.

Tato tendence ale není pravidlem. Je totiž možné nalézt také případy, kdy je i tvar v antepozici doplněn. Tato užití jsou označována jako stylisticky příznaková. U Nüblera i Gruberové najdeme důležitý poznatek o adverbialním doplnění adjektiv – adjektiva, která jsou rozšířena o adverbium, mohou být užita nepříznakově i v antepozici, např.: *ortodoxně žijící Židé; tvrdě spící otec*. Šimandlův příspěvek je pro nás důležitý zejména proto, že se vyjadřuje nejen k pozici atributivně užitých VA vůči řídicímu substantivu, ale také k otázkám jejich valence. Poněkud problematické se nám ovšem zdá označování VA jako participií (Nübler, Gruberová).

V praktické části naší práce se budeme zabývat ověřováním těchto tvrzení korpusovým výzkumem. Zvláště podnětná pro formulování výzkumných otázek pro nás budou zejména tvrzení o antepozici či postpozici frází obsahujících VA vůči jejich nadřazenému substantivu.

3. Korpusová analýza

V našem výzkumu bychom se chtěli soustředit zvláště na tendence ve slovosledném uspořádání frází, které obsahují skupiny s VA. Tento výzkum bude klást důraz především na VA užitá v textech publicistického a odborného stylu. Tento typ textů jsme zvolili proto, že je považujeme za nepříznakové – za texty, jejichž jazyk musí vyhovovat určitým kritériím (např. sdělnost, věcnost, objektivita apod.) a předpokládáme, že jejich styl není ovlivňován osobou autora v takové míře jako např. texty stylu uměleckého, kam se více promítá estetická funkce. Budeme vycházet z následujících tezí:

1. Anteponované adjektivum je zpravidla nerozvité. Adjektiva rozvitá stojí v postpozici.
2. Pokud dojde k antepozici adjektiva, které zachovává valenční doplnění, jde o příznakovou aktualizaci slovosledného schématu – na dané doplnění je kladen důraz, a proto je vytčeno před adjektivum.
3. Pokud je anteponováno adjektivum s volným doplněním, jde ve většině případů o doplnění adverbialního charakteru.
4. Posunutí skupiny s VA před řídicí substantivum není možné beze změny slovosledného pořádku ve větě i uvnitř samotné adjektivní fráze.
5. VA mohou zachovávat valenční doplnění svých motivujících sloves.

S ohledem na výše shrnutá tvrzení se budeme snažit určit podmínky, při nichž dochází k antepozici nebo postpozici fráze s VA. Budeme sledovat, jaký vliv na tyto možné pozice má typ či počet valenčních doplnění³⁷ těchto VA. V potaz budeme brát i vliv širšího kontextu jednotlivých výpovědí nebo textu, jehož jsou součástí, abychom pokud možno zamezili nesprávné interpretaci zkoumaných frází.

Ke shromáždění konkrétních příkladů VA jsme zvolili psaný korpus SYN2010 Českého národního korpusu, pracovali jsme v internetovém vyhledávači NoSketch Engine. Vyhledávali jsme lemmata VA aktivních i pasivních, tedy adjektiv zakončených na *-cí*, *-vší* a *-ný*, *-tý*. Vyhledávání slovních druhů jsme omezili na přídavná jména. Při vyhledávání jsme zadali následující dotazy:

VA na *-cí*: [tag="AG.*"],
VA na *-vší*: [tag="AM.*"],
VA na *-ný*: .*ný,
VA na *-tý*: .*tý.

³⁷ Při popisu valenčních rámců sloves jsme vycházeli ze slovníku Vallex 2.5, dostupného z: <http://ufal.mff.cuni.cz/vallex/2.5/data/html/generated/alphabet/index.html> [12. 6. 2013].

U aktivních VA jsme použili výsledek automaticky vyhledaný korpusem a z něj vytvořili vzorek náhodných 200 adjektiv, který jsme následně uložili a zpracovali. V případě pasivních adjektiv jsme z důvodu chybějícího příslušného tagu pro jejich vyhledávání postupovali následujícím způsobem: zadali jsme výše zmíněný dotaz a z něj vytvořili seznam lemmat podle frekvenční distribuce. Odtud jsme si poznamenali pouze nejfrekventovanější adjektiva odvozená od sloves a ta následně vyhledali jako samostatné lexikální jednotky. Z této množiny jsme potom vytvořili výběr náhodných 200 výskytů pro každý typ pasivních adjektiv a ten opět uložili a zpracovali.³⁸ U každého typu VA jsme si vytvořili také seznam frekvenční distribuce, abychom zjistili, jaká adjektiva jsou užívána nejčastěji.

U všech čtyř typů VA jsme sledovali tyto rysy: syntaktickou funkci adjektiva, přítomnost nebo nepřítomnost valenčních a volných doplňků, jejich počet a typ. Zvláštní pozornost jsme věnovali zejména tomu, zda dané VA stojí v antepozici či postpozici vůči svému řídicímu substantivu. U anteponovaných adjektiv jsme potom sledovali, zda jsou doplněna. U těchto rozvitých VA stojících v antepozici jsme dále sledovali větněčlenskou povahu jejich doplňků.

V následující tabulce uvádíme počet lemmat a slovních tvarů. Vzhledem k tomu, že chybí tag pro VA na *-ný/-tý*, není možné určit ani počet lemmat v korpusu, ani počet výskytů slovních tvarů, protože by tak do seznamu byla zařazena nejen VA, ale i adjektiva relační, kvalitativní apod.

Adjektivum	Lemmat v korpusu	Počet výskytů slovních tvarů v korpusu	Lemmat ve vzorku 200	Počet výskytů slovních tvarů ve vzorku
<i>-cí</i>	12927	203 352	152	200
<i>-vší</i>	285	654	93	200
<i>-ný</i>	-	-	56	200
<i>-tý</i>	-	-	62	200

Tabulka 3. Počet lemmat a výskytů slovních tvarů

V následujících podkapitolách se budeme věnovat postupně analýzám jednotlivých typů VA.

3.1 Analýza vzorku VA na *-cí*

Vytvořením seznamu frekvenční distribuce VA jsme zjistili, že v textech publicistického a odborného stylu bylo vyhledáno celkem 203 352 výskytů adjektiv odvozených od přechodníku přítomného. Pro přehled jsme vytvořili následující tabulku, v níž uvádíme dvacet nejfrekventovanějších adjektiv:

³⁸ Zpracování sledovaných rysů adjektiv přikládáme na CD.

Pořadí	VA	Počet výskytů
1.	následující	10 299
2.	vedoucí	6 259
3.	rozhodující	4 185
4.	rostoucí	4 004
5.	odpovídající	3 789
6.	vynikající	3 695
7.	týkající se	2 984
8.	žijící	2 713
9.	cestující	2 403
10.	související	2 370
11.	zbývajících	2 115
12.	existujících	1 923
13.	řídících	1 802
14.	působících	1 761
15.	obsahujících	1 551
16.	hostujících	1 519
17.	předcházejících	1 383
18.	umožňujících	1 367
19.	stojících	1 337
20.	nadcházejících	1 335

Tabulka 4. Nejfrekventovanější adjektiva na -cí (vztaženo k subkorpusu odborných a publicistických textů)

Z tabulky je vidět, že nejfrekventovanějším adjektivem je *následující*, které je jedním z prostředků užívaných pro členění textu. Je velmi rozšířeno – o tom svědčí i počet výskytů, který je výrazně vyšší než u adjektiv ostatních. Typicky je toto adjektivum užíváno jako textový konektor kataforický: „*V následujících tabulce jsou uvedeny pouze některé země.*“³⁹ Adjektivum *následující* se ve zkoumaném vzorku vyskytovalo pouze v této lexikalizované podobě⁴⁰. Ani v korpusu jsme nenašli příklad, kdy by toto adjektivum bylo užito ve svém významu dějovém, např. *dcera následující matku v povolání doktorky.*

Vysokou frekvenci adjektiv *vedoucí* a *rostoucí* lze vysvětlit tím, že jde o typické jazykové prostředky stylu publicistického, jichž se užívá ve snaze po zvýšení dramatickosti sdělení. Uvážíme-li, že publicistika informuje o dění, událostech, které jsou proměnlivé, přispívá užití VA s dějovým významem k podtržení této dynamičnosti sdělovaných skutečností: „*Dlouho vedoucí Rusku Abakumovovou předhonila [Špotáková] až posledním pokusem a získala nejcennější kov.*“ Užití vedlejší věty vztažné by snížilo koherenci souvětí, konstrukce *Rusku Abakumovovou, která dlouho vedla, předhonila Špotáková až posledním pokusem* je ze syntaktického hlediska složitější, obsahuje o jeden predikát více a mohou tak vznikat nejasnosti ve větných vztazích.

³⁹ Pokud není uvedeno jinak, všechny příklady jsou citovány z psaného korpusu SYN2010.

⁴⁰ Lexikalizováním rozumíme ztrátu dějovosti: takové adjektivum již neoznačuje výsledek děje, ale stálou vlastnost. Podrobněji se tomuto problému budeme věnovat níže.

Adjektivum *vedoucí* jsme ve vzorku našli v podobě substantivizované⁴¹: „... **vedoucí skupiny poradců generálního ředitele...**“. V rámci celého korpusu se ale objevují i užití dějová, dokladem je již zmíněný příklad: „*Dlouho vedoucí Rusku Abakumovovou předhonia [Špotáková] až posledním pokusem a získala nejčennější kov.*“ Podobně i lexikalizované adjektivum *rostoucí* je typické pro publicistiku: „*Kombinace rostoucí nezaměstnanosti a krácení rozpočtů je jasným signálem, že i další rok budou podmínky v tržním prostředí dosti krušné.*“ Výskyt ostatních adjektiv závisí na zvolených typech textů. Zahrneme-li do seznamu frekvenční distribuce i texty stylu uměleckého, na prvních dvou místech se ale budou stále vyskytovat adjektiva *následující* a *vedoucí*. Na třetím místě se potom vyskytne adjektivum *vynikající*.

Pro srovnání nyní připojujeme ještě tabulku, která zachycuje seznam frekvenční distribuce adjektiv, která se vyskytovala pouze ve zkoumaném vzorku. Nejfrekventovanějším adjektivem zůstává i nadále adjektivum *následující* – ve zkoumaném vzorku se vyskytuje mnohonásobně častěji než adjektiva ostatní. Považujeme ho tedy za nejfrekventovanější adjektivum na *-cí*, protože si podrželo nejvyšší frekvenci jak v rámci celého korpusu, tak i v náhodném vzorku.

Adjektivum	Počet výskytů
následující	14
existující, působící, rostoucí, žijící	4
nadcházející, obsahující, týkající se, vynikající, zbývajících	3
blížící se, bojujících, cestujících, hostujících, hrajících, laňících, měnících se, řídících, souvisejících, trpících, umožňujících, určujících, vedoucí, zásobujících	2
bubnujících, budících se, burčujících, čerpajících, čítajících, diktujících, dokladujících, doporučujících, dostačujících, drásajících, dřepících, dusících se, fluoreskujících, fungujících, hučících, charakterizujících, indukujících, informujících, investujících, iritujících, kritizujících, kupujících, létajících, lišících se, máchajících, majících, matoucích, měřících, mířících, myslících, nabízejících, nakupujících, narážejících, narůstajících, nastupujících, navádějících, neexistujících, nekončících, nekonkurujících si, nenarušujících, neopravňujících, nesoucích, obsluhujících, odcizujících se, odhalujících, odcházejících, odpočívajících, odpovídajících, odstrašujících, opakujících se, oslňujících, osvěžujících, ověřujících, oživujících, páchnoucích, plujících, podmiňujících, podnikajících, podporujících, pohybujících, pocházejících, pokračujících, porušujících, postačujících, postupujících, potěšujících, prchajících, probíhajících, prodávajících, procházejících, pronikajících, překvapujících, přesahujících, přetrvávajících, převažujících, převládajících, přibývajících, přinášejících, putujících, regulujících, revoltujících, rotujících, rozhodujících, rozpadajících se, řádících, slibujících, sloužících, spojujících, stagnujících, stékajících, stojících, stoupajících, strhujících, tančících, tekoucích, trvajících, udivujících, ukazujících, uklidňujících, úpících, upravujících, uvažujících, věřících, vracejících se, vyčnívajících, vydělávajících, vyhovujících, vyplývajících, vyskytující se, vystavujících, vystupujících, vytýkajících, vyučujících, vyvolávajících, vzpomínajících, vzrůstajících, zabývajících se, začínajících, zahajujících, zaručujících, zastupujících, zjednodušujících, zjišťujících,	1

⁴¹ Jako substantivizovaná označujeme ta adjektiva, která fungují jako substantiva – nejsou závislými členy, fungují samostatně, zpravidla označují osoby. Podrobněji se této problematice budeme věnovat níže.

znamenantící, zneklidňující, zneužívající, zvyšující se	
---	--

Tabulka 5. Frekvenční seznam adjektiv na -cí (vztaženo ke vzorku)

V následujících oddílech této kapitoly se věnujeme jednotlivým rysům VA.

3.1.1 Syntaktická funkce

K označení sémantické platnosti syntaktických funkcí adjektiv užíváme funktoři, které uvádí Pražský závislostní korpus.⁴² Pro přehled přikládáme tabulku, která zachycuje funktoři, které jsme využili při analýze:

Sémantické ohodnocení vztahu	Označení funktoři
původce děje, aktor	ACT
adresát	ADDR
účel	AIM
kořen apoziční struktury ⁴³	APPS
autor	AUTH
ne/prospěch	BEN
příčina	CAUS
doplňek	COMPL
místo, odkud?	DIR 1
místo, kam?	DIR 3
závislá část frazému ⁴⁴	DPHR
místo, kde?	LOC
způsob	MANN
obsah (nádoby, skupiny...) ⁴⁵	MAT
prostředek	MEANS
origo, původ	ORIG
patiens, předmět zasažený dějem	PAT
predikát	PRED
zřetel	REG
výjimka	RESTR
bližší specifikace substantiva, např. přívlastek	RSTR
čas, jak dlouho?; za jak dlouho?	THL
čas, současně s čím?; během jaké doby?	TPAR
čas, kdy?	TWHEN

Tabulka 6. Přehled užitých funktoři

⁴² Komplettní přehled funktoři i příkladů užití je dostupný z: <http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/cz/layer/html/ch06.html> [10.6.2013].

⁴³ Kořenem apozice rozumíme součást souřadné struktury, která je spojena vztahem apozice, např.: *Arnošt Lustig, autor knihy Dita Saxová, působí na univerzitě ve Washingtonu*. Dochází zde k přesnějšimu a podrobnějšimu pojmenování, které je ovšem z hlediska závislosti ve struktuře věty na stejné úrovni.

⁴⁴ Závislou částí frazému rozumíme výraz, který spolu se svým řídícím členem tvoří frazém. Frazémy mají jako celek přenesený význam, který není rozložitelný – význam jednotlivých členů frazému se může od významu celkového podstatně lišit. Ve spojení *ten neustálý shon mi jde na mozek* je užit frazém *jít na mozek*. Jádrem tohoto frazému je sloveso *jít*, závislou částí, kterou bychom označili DPHR, je pak zbytek spojení: *na mozek*.

⁴⁵ Funktoři MAT (material) užíváme pro označení substantiv, která vyjadřují obsah skupiny, nádoby apod. Zpravidla jde o substantiva označující počet, soubory, nádoby, porce, dávky nebo zlomky. Ve spojení *sklenice mléka* označujeme tedy jako MAT slovo *mléka*; podobně je tomu i u dalších spojení, např.: *sada nádobí* (MAT), *porce knedlíků* (MAT), *půl miliónu* (MAT), *košíček malin* (MAT), *tuba lepidla* (MAT) apod.

Na základě dat získaných z korpusu jsme zaznamenali, že VA na *-cí* se v našem vzorku vyskytovala v pěti funkcích. Nejčastěji vystupovala ve funkci RSTR. Z celkového počtu 200 dokladů jsme takových příkladů zaznamenali 184, viz příklad 1).

- 1) „... výhodou je schopnost zpracovávat rozsáhlá data za použití **existujících** databázových technologií.“

Ve funkci RSTR se vyskytují jak adjektiva, která některá doplnění zachovávají, viz příklad 2), tak i adjektiva s valenčním rámcem prázdným, viz příklad 3):

- 2) „Pan XY se rozhodl, že si u obchodní společnosti **zabývající se** prodejem elektroniky zakoupí televizor značky Tesla.“
- 3) „Je málo známou skutečností, že rychlý pokles magnetické indukce na krajích **budících** cívek (obr. 11.5b) může být důvodem ke vzniku vířivých proudů v měřené tekutině.“

U zkoumaných adjektiv jsme ve dvanácti případech zaznamenali, že došlo k elipse řídicího substantiva. Můžeme rozlišit dva druhy elipsy. V prvním případě jde o elipsu kontextovou: dané substantivum je zmíněno v předcházejícím úseku textu, a není tedy třeba je uvádět znovu. V příkladu 4) jde o elipsu v rámci jedné věty, v příkladu 5) pak přes její hranici. Na těchto příkladech vidíme, že pro porozumění větě není opakování substantiva nutné, spíše by bylo pocíťováno jako nenáležité, srovnejme s příkladem 6). Tento typ elipsy substantiva jsme ve vzorku dohledali dvakrát.

- 4) „Změna je pro pokrok podmínkou nutnou, ne však **postačující**.“
- 5) „Když se v roce 1976 začal stavět monstrózní Palác kultury – dnešní Kongresové centrum Praha – stal se estetickým symbolem éry socialismu. Megalomanský, příliš **vyčnávající** nad Nuselským údolím, podivně nepřírozený podobně jako vize šťastných komunistických zítřků.“
- 6) Změna je pro pokrok podmínkou nutnou, ne však podmínkou **postačující**.

Jako druhý typ adjektiv s elidovaným substantivem vydělujeme ta adjektiva, která mají plnou platnost substantiva, viz příklad 7). Tento typ se ve sledovaném vzorku vyskytl desetkrát. Jde o adjektiva, která se již plně substantivizovala, fungují zcela samostatně a nejsou žádnému slovu podřízena, naopak sama mohou být členy řídicími, jako je tomu v příkladu 8). Tento případ, kdy substantivizované adjektivum funguje jako řídicí člen pro další slova, jsme ve vzorku našli však pouze jednou. Jako substantivizovaná adjektiva vydělujeme: *kupující*,

cestující, prodávající, vedoucí. Substantivizaci těchto adjektiv považujeme za systémovou a ustálenou, což podpírá i skutečnost, že je možné je dohledat ve Slovníku spisovného jazyka českého (SSJČ)⁴⁶ jako jména podstatná (zpodstatnělá). V několika případech se ve vzorku vyskytla v této funkci substantiv i adjektiva, která nelze jako systémová substantiva označit. Jsou to adjektiva: *putující, vyučující, diktující*. V SSJČ je jako samostatné jednotky nenajdeme, jejich substantivní užití považujeme tedy za dosud neustálené.

7) „*Posádku tvořili pouze čtyři lidé a k tomu čtyři **cestující**.*“

8) „*Lidé zaujmají polohu dřepícího **cestujícího**.*“

Pouze plně substantivizovaná adjektiva mohou fungovat i jako ACT, AUTH nebo PAT. Ve zkoumaném vzorku jsme dohledali čtyři případy pro funkci ACT, viz příklad 9). Funkce PAT se potom vyskytla ve třech případech, viz příklad 10). Ve funkci AUTH jsme dohledali pouze jedno substantivizované adjektivum, viz příklad 11).

9) „***Prodávající** namítá, že marným uplynutím termínu závazek zanikl...*“

10) „***Cestující** v žádném případě nerozdělujeme na dvě sociální třídy, každý si může vybrat, jakým vlakem pojede...*“

11) „*Úspěšnost rozpoznání jednotlivých slov je u tohoto systému dle autorů dvou různých pilotních projektů 97 procent, s chybami **diktujícího** přes 92 procent...*“

U VA můžeme sledovat také různý stupeň lexikalizace, tedy ztrátu dějového významu. Za plně lexikalizovaná považujeme ta adjektiva, která je možno nalézt v SSJČ. Ve zkoumaném vzorku jsme zaznamenali 21 lexikalizovaných adjektiv (39 výskytů), a to: *následující, odstrašující, prchající, převládající, rostoucí, řídící, strhující, tančící, vedoucí, věřící, vyhovující, vynikající, mající, řídící, tekoucí, sloužící, postačující, dostačující, potěšující, překvapující, rozhodující*. Tato adjektiva fungovala ve 35 případech jako RSTR.

Dále jsme zaznamenali výskyt adjektiv jako součástí verbonominálního predikátu, a to v osmi případech. Součástí přísudku může být jak adjektivum nerozvité, viz příklad 12), tak i rozvité, v našem případě šlo o adjektivum rozvité příslovečným určením, viz příklad 13). Rozvité adjektivum se ve zkoumaném vzorku objevilo jako součást predikátu dvakrát, ve zbývajících šesti případech rozvité nebylo. Ve čtyřech případech se jako součást predikátu objevilo také adjektivum lexikalizované, viz příklad 12).

⁴⁶ Dostupný z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/> [30. 7. 2013].

12) „Samozřejmě je pak **potěšující**, když potom v závěru sezony někteří přišli a říkali jo, líbí senámtó, hrajete dobrý fotbal.“

13) „Je obzvlášť **zneklidňující**, že k tomu dochází...“

3.1.2 Pozice VA

Pozicí VA rozumíme slovosledné postavení adjektiva ve větě vůči jeho řídícímu substantivu. Může stát v antepozici, nebo v postpozici. U adjektiv, jejichž řídící substantivum bylo elidováno, jsme vyhodnocování tohoto rysu neaplikovali ze zcela zřejmých důvodů.

V antepozici stálo celkem 106 adjektiv. Jak jsme již výše zmínili, anteponované postavení je možné pro adjektiva, která nejsou rozvíta, viz příklad 14):

14) „... [radar] by aktivoval rakety v Polsku, které by pak sestřelily **blížící se** rakety nepřítele.“

Jak se však ukázalo, mohou být anteponována i taková adjektiva, která jsou rozvíjena, a to konkrétně různými druhy příslovečných určení:

- a. způsobovými (7 příkladů): „... hledají [se] geny nesoucí žádoucí vlastnosti u jiných odrůd nebo divoce **žijících** příbuzných druhů...“
- b. časovými (4 příklady): „V nikdy **nekončící** hře na kočku a myš prý nebude možné ucpat vojensky všechny díry...“
- c. měrovými (3 příklady): „... hledajícím [se] otvírají nové, stále ‘více **udivující**’ hlubiny...“
- d. místními (1 příklad): „... firmy, které jsou schopny působit mezinárodně na více trzích [se oddělují] od menších, lokálně **působících**, takřka rodinných firem...“

Tato pravidla platí i pro adjektiva lexikalizovaná – v antepozici stálo celkem 30 adjektiv s valenčním rámcem prázdným.

V antepozici vůči řídícímu substantivu se vyskytlo v šesti případech i adjektivum, které zachovalo některá doplnění, čtyřikrát zůstal zachován PAT, viz příklad 15). Jednou jsme zaznamenali MEANS a THL, viz příklady 16) a 17).

- 15) „Paní Habichová vzápětí mizí a již nereaguje na naše stížnosti na vlhké, plísni **páchnouce** lůžkoviny, nefunkční světla, padající kliky dveří, špinavou vanu a všudypřítomné mokré mapy na zdech.“
- 16) „... experimentátoři pátrali po význačném prozrazujícím rysu – těsně souběžných párech Cerenkovových světelných pulsů, které byly vyzařovány v opačných směrech **se pohybujícími** páry elektronů a pozitronů.“
- 17) „Osm let **trvajících** nepřátelství topmodelky Naomi Campbellové (38) a zpěvačky Victorie Beckhamové (34) je u konce.“

Důvod pro anteponování rozvitých adjektiv vidíme zejména ve snaze zdůraznit právě tato doplnění, která adjektivum blíže určují. Jejich zdůraznění je vyžadováno danou komunikační situací. V těchto případech by mluvčí volbou postpozice nedosáhl požadovaných cílů. Srovnajme následující příklady s anteponovaným adjektivem rozvitým příslovečným určením a následně s postponovaným:

- 18) „To je jasné slovo moderně **uvažující** političky!“
- 19) To je jasné slovo političky **uvažující** moderně!
- 20) „Zaujme [muzika] hutným zvukem, místy mysticky **působícími** klávesovými plochami protkanými kytarovými sóly...“
- 21) Muzika zaujme hutným zvukem, klávesovými plochami **působícími** místy mysticky protkanými kytarovými sóly...

Z dvojice 18) a 19) je pro nás jako uživatele jazyka stylisticky přijatelnější věta v podobě 18). Příklad 19) implikuje další informace, pro které je nutno znát kontext situace: politička *uvažující moderně* implikuje také političky uvažující staromódně, nemoderně atd. Neuvedením těchto informací se stává kontext neúplným. Anteponováním příslovečného určení *moderně* je důraz kladen právě na toto určení, na tento příznak, z hlediska aktuálního členění větného nese nejvyšší stupeň výpovědní dynamičnosti.

Podobná situace nastává i ve dvojici příkladů 20) a 21). Příklad 20) je zcela gramatický a srozumitelný. Toto ovšem neplatí pro příklad 21). Zde vidíme, že přefazením skupiny s VA za řídicí substantivum vzniká věta stylisticky nepřijatelná: v tomto případě došlo ke sřetení přívlastků, čímž vznikla struktura zcela nepřehledná.

V postpozici vůči řídicímu substantivu se vyskytují adjektiva rozvitá valenčním doplněním. Celkem jsme zaznamenali 75 takto rozvitých postponovaných adjektiv, pětkrát stála v postpozici i adjektiva lexikalizovaná.

3.1.3 Valenční doplnění

Při tvoření adjektiv z tvarů přičestí a přechodníků se jedná o syntaktickou derivaci, kdy adjektivum sdílí valenční rámec svého motivujícího slovesa. Může však docházet k dílčím změnám, některá valenční doplnění vyjádřena být nemusí.

Pro srovnání uvádíme příklad valenčního rámce slovesa *umožnit*, následně jej konfrontujeme s rámcem daného adjektiva od něj odvozeného. Využijeme příklad vyhledaný korpusem:

22) „*Obě technologie (ASV a UV2A) vytvářejí komplexní strukturu **umožňující** zarovnění molekul tekutých krystalů...*“

Slovník Vallex popisuje rámec slovesa *umožnit* takto: $ACT_1^{obl} ADDR_3^{obl} PAT_4^{obl}, inf, aby, že$. Jako aktanty, které není možné vypustit, označuje ACT, který musí být v prvním pádě, ADDR ve třetím pádě a PAT ve čtvrtém. Slovesný tvar může být součástí vedlejších vět, které jsou uvozeny spojkami *aby* nebo *že*. Příklady a) – d) uvádí podobu valenčního vzorce, který byl již obsazen konkrétními lexikálními jednotkami. Snažili jsme se postihnout možné alternativy obsazení:

- a. *Vedoucí umožnil studentům návštěvu výrobní linky.*⁴⁷
- b. *Vedoucí umožnil studentům navštívit výrobní linku.*
- c. *Vedoucí umožnil studentům, aby navštívili výrobní linku.*
- d. *Vedoucí umožnil studentům, že mohli navštívit výrobní linku.*

Adjektivum *umožňující* tento rámec sdílí s několika změnami. Porovnejme podobu základové věty v příkladu a) a její kondenzovanou podobu v příkladu e).

- e. *vedoucí **umožňující** studentům návštěvu výrobní linky*

V souladu se vzorcem slovesa lze valenční rámec adjektiva zapsat takto: $ADDR_3^{typ} PAT_4^{obl}, inf, aby, že$. Jak je vidět z korpusového příkladu 22), je ze vzorce adjektiva možné vypustit doplnění ADDR.⁴⁸ To ale nemusí být pravidlem, viz příklad e), který

⁴⁷ Příklady a) – f) nejsou čerpány z korpusových textů. Proto je od nich odlišujeme písmenným značením

⁴⁸ Vallex rozlišuje doplnění obligatorní, která musí být povinně vyjádřena alespoň v hloubkové struktuře věty, doplnění fakultativní, která je možno vypustit, a doplnění typická, která se u daného slovesa vyskytují typicky,

považujeme za zcela gramatický a stylisticky přijatelný, i když toto doplnění zachovává. Řídícím substantivem VA se stává ACT slovesného děje.

Zcela běžně může docházet k tomu, že adjektiva odvozená od jednoho slovesa zachovávají v různých kontextech stejný, ale i různý počet doplnění, nebo dokonce žádné. V příkladech 23) a 24) uvádíme dvě adjektiva odvozená od slovesa *navráťivší se*, která v obou kontextech zachovávají stejné doplnění, tedy DIR 1, odpovídající na otázku *odkud?*. Zachovaná doplnění ale nemusí být vždy uspořádána ve stejném pořadí, jak můžeme vidět v příkladech 25) a 26). Obě adjektiva odvozená od slovesa *zásobovat* zachovávají dvě doplnění: PAT (*areál, část*) a EFF (*vodou, plynem*), příklady se ale liší slovosledem. Uspořádání členů fráze ovšem nemá vliv na její význam ani gramatičnost, pořadí doplnění je možno volně zaměňovat. Může také docházet k tomu, že adjektivum v různých kontextech zachovává různý počet doplnění nebo dokonce žádné, viz příklady 27) a 28). Nevyjádření doplnění je motivováno úsporností vyjádření: v širším kontextu věty z příkladu 28) čteme podrobný popis toho, čím se Kocfelda provinil (brutální chování při fotbalovém zápase) v následujícím kontextu ale již není nutné tyto informace opakovat, vše vyplývá z kontextu.

23) „Instruktoři byli českoslovenští letci **navráťivší se** z Anglie...“

24) „Byly tu sice některé výjimky snad i s trvalým efektem (lékaři **navráťivší se** z Anglie)...“

25) „... tribuna C, která byla změnou projektu umístěna nad rybníček **zásobující** areál vodou.“

26) „Šéf monopolního gigantu Gazprom, **zásobujícího** plynem značnou část Evropy, je typickým představitelem establishmentu, který vládne v Moskvě...“

27) „**Provinivší** konkrétními zločiny byli, jako jednotlivci, postaveni před francouzské soudy.“

28) „Po zápase delegát utkání přiznal, že **provinivší se** Kocfelda měl být vyloučen...“

Ve zkoumaném vzorku jsme zaznamenali 78 příkladů, kdy bylo vyjádřeno alespoň jedno z valenčních doplnění. Z tohoto množství bylo v šesti případech takto rozvité adjektivum anteponováno (viz výše), v příkladech zbývajících postponováno. Ve dvou případech svá doplnění zachovala i adjektiva lexikalizovaná. Nejčastějším doplněním, které zůstalo u zkoumaných adjektiv zachováno, a to celkem v 51 případech, je PAT, viz příklad 29).

ve většině případů. U slovesa *umožnit* je jako typické doplnění uveden ADDR – je tedy častým doplněním tohoto slovesa, nicméně vypuštěno být může zcela volně, viz příklady 22) a f).

Desetkrát se vyskytlo doplnění LOC, viz příklad 30). Doplnění DIR zůstalo zachováno v pěti příkladech, a to doplnění DIR 3, odpovídající na otázku *kam?*, viz příklad 31).

29) „*Přestože klonovat homeotické geny bylo možné až od osmdesátých let, mnohé z experimentů odhalujících jejich biologickou funkci byly technicky proveditelné možná už od roku 1915.*“

30) „*... je třeba zvážit následující: aplikovanou metodu pro s-o modelování, druh využití a pokryvu krajiny mající významný vliv na změnu s-o procesu, půdní poměry v území, druhu využití a pokryvu krajiny vyskytující se v území, typ družicových dat, která hodláme klasifikovat.*“

31) „*... cín v nálezech bronzových předmětů již z únětické kultury mohl pocházet z náplavů Ohře a potoků stékajících do ní z cínonosných oblastí v západní části Krušných hor.*“

Tříkrát jsme zaznamenali také doplnění MEANS, viz příklad 32). Také ORIG jsme vyhledali třikrát, viz příklad 33). Ve dvou příkladech se vyskytlo doplnění ADDR, viz příklad 34). Dvakrát jsme také zaznamenali doplnění AIM, viz příklad 35). Pouze jednou jsme dohledali doplnění CAUS a THL, viz příklady 36) a 37).

32) „*Tento spor ilustrovaly ostatně i rozpravy na půdě parlamentu kritizující ústy nekomunistických poslanců ministerstvo informací...*“

33) „*Dialogy čerpající z nespočetných podobných besed...*“

34) „*... když podporoval [Usáma] mudžahedíny bojující proti ruské okupaci Afghánistánu...*“

35) „*... nakonec hovoří i Čermák, považující nominativ za pád sémanticky sloužící základnímu označení, resp. pojmenování...*“

36) „*... je třeba ho ještě vyhnat z Mexika, kde se chystá na odvetný úder, a pomoci Irům úpícím pod anglickým jhem...*“

37) „*Osm let trvajících nepřátelství topmodelky Naomi Campbellové (38) a zpěvačky Victorie Beckhamové (34) je u konce.*“

Důležitým poznatkem je také to, že VA zachovávají zvrtná zájmena motivujících sloves, viz příklad 38). Verbální adjektiva je také možno tvořit od negovaných sloves, viz příklad 39).

38) „*Opakující se tradiční rituál je nadán velkou potenci...*“

39) „Hartmanická synagoga nabízí výstavu fotografií již **neexistujících** šumavských vesnic...“

Na závěr tohoto oddílu připojujeme tabulku, která shrnuje kvantitativní údaje.

		Počet výskytů	Dějová adjektiva	Lexikalizovaná adjektiva	Substantivizovaná adjektiva
Syntaktická funkce adjektiva	ACT	4	0	0	4
	AUTH	1	0	0	1
	PAT	3	0	0	3
	RSTR	184	147	35	2
	součást PRED	8	4	4	0
Pozice adjektiva	antepozice	106	76	30	-
	postpozice	75	70	5	-
Volná doplnění s funkcí příslovečnou rozvíjející VA v antepozici	časová	4	3	1	-
	měrová	3	3	0	-
	místní	1	1	0	-
	způsobová	7	5	2	-
Antepozice VA s doplněním	MEANS	1	1	0	-
	PAT	4	3	1	-
	THL	1	1	0	-
Zachovaná valenční doplnění	ADDR	2	2	0	0
	ORIG	3	3	0	0
	PAT	51	49	2	0
Zachovaná volná doplnění s funkcí příslovečnou	AIM	2	1	1	0
	CAUS	1	1	0	0
	DIR 3	5	5	0	0
	LOC	10	9	1	0
	MEANS	3	3	0	0
	THL	1	1	0	0
Počet výskytů lexikalizovaných adjektiv		39			
Počet výskytů dějových adjektiv			151		
Počet výskytů substantivizovaných adjektiv					10

Tabulka 7. Přehled číselných výsledků analýzy adjektiv na -cí

3.2 Analýza vzorku VA na -vší

Zadáním příkazu pro vytvoření frekvenční distribuce adjektiv na -vší bylo vyhledáno celkem pouze 654 výskytů, tedy mnohem méně než VA od přechodníku přítomného. Nejfrekventovanější v textech stylu odborného a publicistického je adjektivum *přeživší*. Pro srovnání jsme mezi prohledávané texty zahrnuli i beletrii a nejfrekventovanějším adjektivem zůstalo i nadále *přeživší*. Frekvence ostatních adjektiv se pohybovaly okolo 10, ale mnohdy klesly i pod 10 výskytů. Na základě tohoto poznatku považujeme adjektivum *přeživší* za vůbec nejfrekventovanější z VA odvozených od přechodníku minulého. Opět přikládáme tabulku s dvaceti nejfrekventovanějšími adjektivy:

Pořadí	VA	Počet výskytů
1.	přeživší	178
2.	odstoupivší	27
3.	vyběhnuvší	22
4.	navrátivší se	18
5.	přistoupivší	17
6.	byvší	13
7.	vzniknuvší	12
8.	proběhnuvší	11
9.	nastoupivší	11
10.	provínivší se	10
11.	zahynuvší	9
12.	vzkypěvší	9
13.	vystoupivší	9
14.	objevivší se	9
15.	propuknuvší	8
16.	sestoupivší	7
17.	přišedší	7
18.	ztroskotavší	6
19.	zešílevší	6
20.	proniknuvší	6

Tabulka 8. Nejfrekventovanější adjektiva na -vší (vztáženo k subkorpusu)

Srovnáme nyní tento seznam frekvenční distribuce adjektiv se seznamem vygenerovaným pro zkoumaný vzorek 200 adjektiv. I zde zůstává nejfrekventovanějším adjektivem *přeživší*. Jak z tabulek vidíme, druhým nejfrekventovanějším adjektivem je *odstoupivší*, a to jak v rámci celého subkorpusu, tak i pro náš vzorek. Jde o adjektivum typicky užívané v textech stylu publicistického: „... *ted' je tu jeden čerstvě odstoupivší premiér...*“. V korpusu i ve vzorku se toto adjektivum objevilo pouze v tomto významu, tedy jako lexikalizované, jehož schopnost vyjadřovat dějovost se do značné míry vytratila. Přikládáme tabulku zachycující frekvenci adjektiv na -vší pouze pro zkoumaný vzorek.

Adjektivum	Počet výskytů
přeživší	39
odstoupivší	10

přistoupivší	9
navrátivší se, byvší	5
objevivší se, vzniknuvší, proběhnuvší, minuvší, propuknuvší	4
vstoupivší, nastoupivší, vyběhnuvší, postoupivší, zahynuvší, zešilevší	3
sestoupivší, vypadnuvší, zrodívší se, provinivší se, ztratívší, vytvořivší, přibyvší, skončívší, uniknuvší, vynořívší se, vypuknuvší, vzkypěvší, zdvihnuvší, ztroskotavší	2
přípluvší, nalétnuvší, (ne)proniknuvší, přišedší, pobyvší, působivší, zakotvivší, rozšířivší se, provinivší se, oslavivší, chtěvší, naleznuvší, opustivší, polapivší, postihnuvší, prohrešivší se, vnutivší, využivší, zaslechnuvší, zpřístupnivší, zúčastnivší se, nedosáhnuvší, překročivší, stavší se, podniknuvší, přivandrovací, dorazivší, dostavivší se, kleknuvší, narodivší se, naskytnuvší se, nepořídívší, nepřeživší, omládnuvší, oživnuvší, pochopivší, procitnuvší, prohlédnuvší, přestoupivší, převáživší, přicestovací, přispěchavší, sběhnuvší se, shledavší se, upadnuvší, uplynuvší, ustálivší se, ustoupivší, ustrnuvší, utvořivší se, vylétnuvší, vyskytnuvší se, vystoupivší, vytrativší se, zabloudivší, zahlásivší, zahodivší, zemřevší, zformovací, zjevivší, zmlknuvší, zmoudřevší, splynuvší, podlehnuvší	1

Tabulka 9. Frekvenční seznam adjektiv na -vší (vztaženo ke vzorku)

3.2.1 Syntaktická funkce

Ve 179 případech z daného vzorku 200 dokladů adjektiva fungovala jako RSTR. Stejně jako u adjektiv na -cí se i v tomto případě v pozici RSTR vyskytovala adjektiva zachovávající valenční doplnění, viz příklad 40), i ta, jejichž valenční rámec je prázdný, viz příklad 41). Jako RSTR mohou fungovat i adjektiva substantivizovaná, viz příklad 42).

40) „Člověk **prohrešivší se** proti prikázání a radám náboženským je znepokojován...“

41) „Brno je město paneláků a až dvanáctiposchod'ové paneláky, zvláště jejich šachty a stoupačky, se staly vhodným prostředím pro **uniknuvší** živočichy.“

Ve 24 případech i u adjektiv na -vší došlo k elipse substantiva řídicího. Substantivizovaných adjektiv jsme dohledali 23, v 18 z nich šlo o adjektivum *přeživší*, viz příklad 42). Dalšími byla adjektiva: *provinivší se*, *postoupivší*, *minuvší*, *zahynuvší*, *podlehnuvší*. Přidržíme-li se ovšem výše zmíněného kritéria, nemůžeme je označit za systémově substantivizovaná, protože nejsou uvedena v SSJČ. Pro příklad kontextové elipsy jsme dohledali pouze jeden výskyt, viz příklad 43).

42) „Na každé jsou dva odstavce o mnoha řádcích: v jednom jsou seřazena jména **přeživších**, ve druhé zemřelých.“

43) „Anatom je [kosti] najde a pojmenuje všechny, ale deformované, přeskupené, ne-li spojené nebo **splynuvší**.“

Substantivizovaná adjektiva fungovala ve třech případech jako ACT, viz příklad 44). Šestkrát jsme dohledali adjektiva ve funkci PAT, viz příklad 45), pětkrát pro funkci MAT, viz příklad

46). Dvakrát takto substantivizované adjektivum fungovalo jako ADDR, viz příklad 47) a jako RESTR, viz příklad 48). Dále jsme zaznamenali pouze jeden příklad funkce adjektiva jako AUTH, viz příklad 49), také pro funkci BEN a COMPL jsme dohledali pouze jeden výskyt, viz příklady 50) a 51).

44) „... kolem ležela hořící těla a **přeživší** jen zoufale vykřikovali jména svých blízkých.“

45) „... našla místní policie ve středu na jednom z opuštěných ostrovů další **přeživší**...“

46) „Na Zemi se rychle šíří virus, po jehož působení se lidé mění v hladové potvory, a banda **přeživších**, k níž se nákaza ještě nedostala, nachází útočiště v opuštěném nákupním středisku.“

47) „... jako mnozí jiní obyvatelé města, však chce, aby obraz visel přímo zde. Patří mrtvým a **přeživším**...“

48) „... kromě tisíců až milionů **zahynuvších**, ve filmu zastoupených statyky [...] odnese běsnění živlů a smrtící mráz také všechno hmotné...“

49) „Dodnes tam připomínají morové sloupy zasvěcené svaté Trojici nebo Panně Marii jako dík za překonání epidemie a **přeživších** za záchranu.“

50) „Nedokážou si představit hrůzu, která dokáže z lidí nadělat škvarky a **přeživším** překopat životy.“

51) „Anatom je [kosti] najde a pojmenuje všechny, ale deformované, přeskupené, ne-li spojené nebo **splynuvší**.“

Pro lexikalizované adjektivum jsme dohledali pouze jeden příklad. Bylo jím adjektivum *byvší*. To jediné je možné najít v SSJČ, je uvedeno jako knižní, zřídka užívané. To je dáno tím, že jako velmi knižní pocítujeme již samotný přechodník minulý. Domníváme se, že z tohoto důvodu nedochází u adjektiv na -vší k lexikalizaci ve větší míře. Ve všech pěti výskytech fungovalo adjektivum *byvší* jako RSTR.

3.2.2 Pozice VA

Ve 136 případech se VA na -vší vyskytovala v antepozici. Šlo o adjektiva, která nebyla nijak doplněna, viz příklad 52). Lexikalizované adjektivum *byvší* stálo ve všech pěti výskytech v antepozici.

52) „... dialog mezi investorem a architekty **postoupivších** projektů...“

Ve 44 případech byla anteponována adjektiva rozvitá příslovečnými určeními:

- a. časovými (26 příkladů): „*A tahle zrovna **vylétnuvší** stříbrná hvězdička může být tím prvním příslibem.*“
- b. způsobovými (14 příkladů): „... *běžec a bývalý kolega tragicky **zahynuvšího** strojevedoucího Vraštila Jan Zahula...*“
- c. měrovými (4 příklady): „... *chápu, že ten sotva **procitnuvší** krhavý stařec jsem byl já...*“

Podobně jako u adjektiv na *-cí* by postponováním adjektiva rozvitého příslovci došlo ke stylisticky neúnosným a významově nejasným větám. Změníme-li pořadí členů ve větě uvedené v příkladu b., získáváme větu, kterou není možné označit za správnou především proto, že v tomto pořadí nelze zcela jasně určit, ke kterému členu věty se vztahuje přístavek: „... *běžec a bývalý kolega strojevedoucího Vraštila **zahynuvšího** tragicky Jan Zahula...*“. Tuto změnu slovosledu provedeme i v příkladu c.: u spojení *krhavý stařec sotva **procitnuvší*** automaticky očekáváme nějaké doplnění, např.: *sotva **procitnuvší** ze sna* atd. Podobně i v příkladu a.: „*A tahle stříbrná hvězdička zrovna **vylétnuvší** může být tím prvním příslibem.*“ I zde očekáváme doplnění, např.: *zrovna **vylétnuvší** zpoza oblak* apod.

Zaznamenali jsme i 7 případů, kdy v antepozici vůči řídicímu substantivu stálo adjektivum, v jehož valenčním rámci bylo zachováno doplnění. Tato doplnění pak stála před adjektivem. I zde o antepozici rozhoduje aktuální komunikační záměr mluvčího řízený potřebou zdůraznit určité prvky výpovědi.

Třikrát se takto objevilo doplnění PAT, viz příklad 53). Dalším zachovaným doplněním u anteponovaných adjektiv bylo doplnění DIR, konkrétně šlo jednou o DIR 1, které odpovídá na otázku *odkud?*, viz příklad 54), a dvakrát o doplnění DIR 3 (*kam?*), viz příklad 55). V jednom případě se adjektivum vyskytlo jako součást frazému *přijít k rozumu*. Označujeme jej funktorem DPHR, viz příklad 56). Pouze jeden příklad jsme dohledali pro doplnění THL, příklad 57).

53) „... *důsledkem nezvládnuté a práh dráždivosti **překročivší** situace.*“

54) „... *vede tvrdé jádro fotbalových fanoušků z první ligy **vypadnuvšího** Ferencvárose...*“

55) „*Čisté nepřimísené druhy jávského (či javanského) čaje jsou vzácností, vzácností sice zhusta chválenou, ale mezi čajové velmoci **neproniknuvší.***“

56) „*Není ale evidentní, že podobné ‘znásilnění’ spoluzavinila ona poloobnažená náhle k rozumu **příšedší** dáma?*“

57) „Dobrou formou se prezentovali Fridrišek, který aktivní hrou do koše získal jedenáct faulů a po několika měsících **navrátivší se** Kocfelda střelbou za tři body...“.

Příkladů pro postpozici jsme vyhledali 39. Šlo opět o VA, která zachovala valenční doplnění, viz příklad 58). Podrobněji o povaze doplnění pojednáme v následujícím oddíle.

58) „To znamená, že bakterie **proniknuvší** náhodně do našeho těla jsou ihned zneškodněny obrannými silami...“

V analyzovaném vzorku adjektiv se vyskytl jeden případ, který nemůžeme z hlediska vybraných rysů dobře hodnotit. Šlo o příklad 59): VA *přeživší* je zde součástí názvu divadelní hry. Jde opět o adjektivum s elidovaným řídicím substantivem, jeho antepozici či postpozici tedy nelze určovat. Adjektivum pojmáme jako neoddělitelnou část celého spojení (názvu hry) a tomuto spojení přiřazujeme funktor RSTR.

59) „Koupil lístky na divadelní hru „Manželství, **přeživší**“ a domluvil se s herci, že jeho milou s ním po představení pozvou přímo na jeviště...“.

3.2.3 Valenční doplnění

Z celkového počtu 200 adjektiv jsme zaznamenali 48 případů, kdy ve valenčním rámci adjektiva byla zachována některá doplnění. Ve 20 příkladech šlo o PAT, viz příklad 60). Ve třech případech bylo doplnění PAT vůči adjektivu anteponováno, viz příklad 61). Celá tato skupina obsahující VA byla pak vůči svému řídicímu substantivu anteponována. Důvod takového postavení vidíme opět ve snaze zdůraznit dané prvky výpovědi.

60) „Opat, který viděl zármutek jeptišky, **ztrativší** krucifix, jí poradil...“

61) „Není ani důsledkem nezvládnuté a práh dráždivosti **překročivší** situace.“

Ve 14 případech také zůstalo zachováno doplnění DIR, osmkrát šlo o DIR 1 odpovídající na otázku *odkud?*, viz příklad 62), šestkrát o DIR 3, které odpovídá na otázku *kam?*, viz příklad 63).

62) „... vede tvrdé jádro fotbalových fanoušků z první ligy **vypadnuvšího** Ferencvárose...“

63) „Agregační feromony vylučují např. samečci lýkožrouta, **nalétnuvší** na určitý strom....“

Také doplnění DIR 3 se vyskytlo v antepozici vůči adjektivu, a to ve dvou případech, viz příklad 64). Doplnění DIR 1 bylo anteponováno jednou, viz příklad 62).

64) „*V nově se tvořícím kádru máme zatím deset nových fotbalistů, což je zhruba polovina dnes na plac **vyběhnuvších** hráčů...*“

Dalším zachovaným doplněním u VA na -vší bylo doplnění LOC, a to celkem v šesti případech, viz příklad 65). Pětkrát jsme zaznamenali doplnění TWHEN odpovídající na otázku *kdy?*, viz příklad 66), a jednou THL odpovídající na otázky *jak dlouho?* a *za jak dlouho?*, viz příklad 67). Pouze jeden příklad jsme našli také pro doplnění REG, viz příklad 68).

65) „*Skladbu, kterou tvůrce věnoval Zdeňku Bruderhansovi, **zakotvivšímu** později v Austrálii, sólista často interpretoval...*“

66) „*Tento symbol alpské květeny je vlastně rostlinou **přivandrovavší** v postglaciálu...*“

67) „*Dobrou formou se prezentovali Fridrišek, který aktivní hrou do koše získal jedenáct **faulů** a po několika měsících **navrátivší** se Kocfelda střelbou za tři body...*“

68) „*... a stejně odporná kasina, **vzniknuvší** a vznikající podle výše uvedeného nebo podobného vzoru...*“

Také adjektiva -vší zachovávají zvrtná zájmena svých motivujících sloves: „*... nově se **objevivší** knihy...*“ a stejně jako adjektiva -cí mohou být derivována z negovaných sloves: „*... co potká každého **nepořídívšího** rybáře...*“.

Následující tabulka shrnuje číselné údaje analýzy vzorku.

		Počet výskytů	Dějová adjektiva	Lexikalizovaná adjektiva	Substantivizovaná adjektiva
Syntaktická funkce	ACT	3	0	0	3
	ADDR	2	0	0	2
	AUTH	1	0	0	1
	BEN	1	0	0	1
	COMPL	1	0	0	1
	MAT	5	0	0	5
	PAT	6	0	0	6
	RESTR	2	0	0	2
	RSTR	179	174	5	0
Pozice adjektiva	antepozice	136	131	5	-
	postpozice	39	39	0	-
Volná doplnění	časová	26			

s funkcí přísluvečnou rozdvíjející VA v antepozici			26	0	0
	měrová	4	4	0	0
	způsobová	14	14	0	0
Antepozice VA s doplněním	DIR 1 odkud	1	1	0	0
	DIR 3 kam	1	1	0	0
	DPHR	1	1	0	0
	PAT	3	3	0	0
	THL	1	1	0	0
Zachovaná valenční doplnění	PAT	20	18	0	2
Zachovaná volná doplnění s funkcí přísluvečnou	DPHR	1	1	0	0
	LOC	6	6	0	0
	REG	1	1	0	0
	DIR1	8	8	0	0
	DIR 3	6	6	0	0
	THL	1	1	0	0
	TWHEN	5	5	0	0
Počet substantivizova- ných adjektiv		24			
Počet lexikalizovaných adjektiv		5			
Počet dějových adjektiv		171			

Tabulka 10. Přehled číselných výsledků analýzy adjektiv na -vší

3.3 Analýza vzorku VA na -ný

Při vytváření náhodného vzorku VA na -ný jsme postupovali odlišně než u adjektiv -cí a -vší. Z důvodu chybějícího přesného tagu pro vyhledávání těchto VA jsme zvolili již výše zmíněný postup. Vyhledali jsme adjektiva dotazem *.*ný* a ze vzorku vytvořili seznam frekvenční distribuce. Korpus do tohoto seznamu (2 029 279 výskytů) zahrnul i adjektiva deskriptivní (*červený*), relační (*kamenný*) atd. – ta jsme vytřídili. Tak jsme vytvořili seznam pouze verbálních adjektiv a ta vyhledali jako samostatné lexikální jednotky. Z této množiny jsme potom vytvořili výběr náhodných 200 výskytů pro každý typ pasivních adjektiv. Ten jsme následně zpracovali.

Po vyřídění nenáležitých adjektiv jsme zjistili, že nejfrekventovanějším VA v korpusu je adjektivum *daný*. Jde o prostředek typicky užívaný ve stylu odborném (*daná úsečka* apod.). Příkládáme opět tabulku zachycující frekvenci adjektiv v korpusu.

Pořadí	VA	Počet výskytů
1.	daný	11812
2.	spojený	11312
3.	uvedený	10550
4.	otevřený	7695
5.	příslušný	7618
6.	oblíbený	6965
7.	zmíněný	6375
8.	určený	5677
9.	takzvaný	5659
10.	vybraný	4805
11.	omezený	4750
12.	dostupný	4536
13.	stanovený	4172
14.	postižený	4058
15.	zvýšený	4043
16.	uzavřený	3760
17.	připravený	3754
18.	založený	3642
19.	vzdálený	3633
20.	následný	3620

Tabulka 11. Nejfrekventovanější VA na -ný (vztaženo k subkorpusu)

Připojujeme ještě tabulku frekvenční distribuce pro adjektiva vyskytující se pouze ve vzorku. Největší frekvenci má adjektivum *uvedený*, které v subkorpusu bylo na třetím místě. Jde o adjektivum užívané pro členění textu, např.: *ve všech uvedených příkladech jsou podmínky splněny*. Druhé nejfrekventovanější vzorku je adjektivum *daný*, které pro subkorpus bylo na místě prvním.

Adjektivum	Počet výskytů
uvedený	17
daný	10
oblíbený	9
stanovený, vybraný, založený	7
spojený	6
vybavený	5
odlišný, otevřený, platný, postavený, poškozený, používaný, vzdělaný, zaměřený, zmíněný	4
chráněný, komplikovaný, nazvaný, nečekaný, nechráněný, neomezený, nevzdělaný, omezený, plánovaný, popsáný, postižený, specializovaný, určený, vydaný, vytvořený, způsobený, zraněný, zvolený, zvýšený	3
integrováný, nakrájený, očekávaný, ohrožený, opakovaný, organizovaný, orientovaný, provedený, připravený, umístěný, upravený, uzavřený, vedený, věnovaný, získaný, zvaný	2
jmenovaný, kombinovaný, předpokládaný, sledovaný	1

Tabulka 12. Frekvenční seznam adjektiv na -ný (vztaženo ke vzorku)

3.3.1 Syntaktická funkce

VA na *-ný* se v daném vzorku vyskytovala převážně ve funkci RSTR, celkem jsme dohledali 177 takových případů, viz příklad 69).

69) „*Případný příspěvek aktivního využití solární energie k vytápění není v **uvedené** hodnotě zahrnut.*“

Tato VA také mohou fungovat jako součást predikátu, takových příkladů jsme zaznamenali 20. V této funkci se vyskytovala VA s valenčním rámcem prázdným, viz příklad 70), ale i adjektiva, která doplnění zachovala, viz příklad 71).

70) „... *politika stejně jako trh je **komplikovaným** výměnným procesem...*“

71) „*Základní ustanovení daná normami jsou **platná** pro veškerá elektrotechnická zařízení...*“

I u adjektiv na *-ný* jsme zaznamenali elipsu řídicího substantiva, a to ve třech případech. Jednalo se o adjektiva *postižený*, *zraněný* a *uvedený*. Jako substantiva je ale v SSJČ není možné najít, ve funkci substantiva nejsou dosud ustálená. Tato substantivizovaná adjektiva fungovala dvakrát jako ACT, viz příklad 72), a v jednom případě jako MAT, viz příklad 73).

72) „***Zraněný** namítá, že prováděl úklidové práce...*“

73) „... *a pro více než čtvrtinu **postižených** představuje choroba výrazný stres...*“

Adjektiv lexikalizovaných jsme vyhledali celkem 28 (107 výskytů): *daný*, *(ne)chráněný*, *jmenovaný*, *komplikovaný*, *nečekaný*, *neomezený*, *(ne)vzdělaný*, *oblíbený*, *odlišný*, *omezený*, *opakovaný*, *organizovaný*, *otevřený*, *plánovaný*, *platný*, *poškozený*, *připravený*, *specializovaný*, *spojený*, *upravený*, *určený*, *uzavřený*, *vybraný*, *vydaný*, *zmíněný*, *zraněný*, *zvaný*, *zvýšený*. Jako RSTR fungovalo 94 z nich, 13 pak bylo součástí predikátu.

3.3.2 Pozice VA

Anteponovaných adjektiv na *-ný* jsme vyhledali celkem 131, a to adjektiva s prázdným valenčním rámcem, viz příklad 74), ale také adjektiva doplnění zachovávající. Čtyřikrát zůstalo zachováno doplnění AUTH a jednou LOC, viz příklady 75) a 76). V antepozici stálo i 79 adjektiv lexikalizovaných.

74) „*Z hlediska tvaru je zásadní, zdali se jedná o **otevřené** póry, do kterých se může dostávat voda, nebo o póry uzavřené...*“

75) „... *vysoké školy až na zákonem **stanovené** výjimky nedostávají státní dotace...*“

76) „*Klusák zde tedy zpochybňuje (jistě oprávněně) tehdy (a dodnes) v televizi **používaný** princip ‘zdvojení’... “*

Z těchto anteponovaných adjektiv jsme dále zaznamenali 40 rozvitých příslovečnými určeními:

- a. způsobovými (20 příkladů): „*Každá organizace má svůj oficiálně **stanovený** cíl... “*
- b. měrovými (7 příkladů): „*U obzvlášť **oblíbených** kostelů / z historického, architektonického či geografického hlediska / je zapotřebí objednat obřad měsíce před plánovaným termínem svatby. “*
- c. místními (7 příkladů): „*Také zde **umístěná** tabulka by potřebovala odsadit... “*
- d. časovými (6 příkladů): „*Časopis ovšem neustrne ani po právě **provedených** změnách... “*

Postponováno bylo 46 adjektiv, šlo o adjektiva zachováající jedno z valenčních doplnění, viz příklad 77). V 15 případech stálo v postpozici také adjektivum lexikalizované.

77) „*Jazyk je kolektivní zásobou abstraktního a objektivizovaného vědění. Osobní zkušenost **popsaná** s jeho pomocí ztrácí svoji neopakovatelnost a nesdělitelnost... “*

3.3.3 Valenční doplnění

Ve zkoumaném vzorku jsme zaznamenali 57 případů adjektiv (18 lexikalizovaných), v jejichž valenčním rámci byla zachována některá doplnění. Ve dvanácti případech šlo o PAT, viz příklad 78). Doplnění AIM zůstalo zachováno pětkrát, viz příklad 79). V osmi případech bylo zachováno doplnění AUTH, viz příklad 80), z nich pak bylo doplnění ve čtyřech případech anteponováno před adjektivum, viz příklad 81). Doplnění MEANS jsme vyhledali desetkrát, viz příklad 82). Šestkrát jsme dohledali doplnění THWHEN, odpovídající na otázku *kdy?*, viz příklad 83). Šestkrát jsme zaznamenali také doplnění LOC, viz příklad 84), jednou bylo doplnění anteponováno před adjektivem. Ve třech případech také zůstala zachována doplnění ADDR, ORIG a MANN, viz příklady 85), 86) a 87). Pouze jeden příklad jsme našli pro doplnění TPAR, odpovídající na otázku *během jaké doby?*, viz příklad 88).

78) „*Vaše večerní přesnídávka sestává z kopečku zmrzliny **posypaného** čokoládou, plně v duchu diety založené na malých dávkách jídla. “*

79) „*Knihovny našeho typu by měly počítat s jednou třetinou z prostředků **určených** pro nákup sbírek na elektronické zdroje. “*

- 80) „Písemné oznámení činí veřejný funkcionář na formuláři **stanoveném** vyhláškou číslo 578/2006 Sb.“
- 81) „Ústavou **dané** kompetence Senátu jsou minimální...“
- 82) „Komik Schulz, **vybavený** fantazií i pozorovacím talentem realisty, naplnil velkou část seriálu...“
- 83) „... Svatyně míru v zemi, **založená** v roce 1869, je však jenom jedna.“
- 84) „Čísla **uvedená** v článku jsou z velké části vytržena z kontextu...“
- 85) „Strana poslední je **věnovaná** informacím, které doplňují onu pestrou mozaiku všedních i víkendových dní.“
- 86) „Poslední řádek nám pak zahodí všechna spojení, která nejsou označena jako spojení **vytvořená** zevnitř naší sítě.“
- 87) „Jazyk je kolektivní zásobou abstraktního a objektivizovaného věděni. Osobní zkušenost **popsaná** s jeho pomocí ztrácí svoji neopakovatelnost a nesdělitelnost...“
- 88) „... práce pěti mladých amerických umělců, kteří v horním patře galerie vystavují díla **vytvořená** během stipendijního pobytu v Krumlově...“

Srovnáme-li infinitiv se zvratným zájmenem a následně VA od něj odvozená, zjistíme, že adjektiva na *-ný* tato zájmena nezachovávají: *podepsat se* × *podepsaný*. To je dáno již významem morfému *se*: označuje, že původce děje (ACT) podepsal sám sebe. Adjektivum *podepsaný* tento vztah nutně nevyjadřuje, *podepsaný ručník* může být ručník podepsaný svým majitelem, nebo také kýmkoli jiným. To je dáno tím, že řídicí substantivum těchto adjektiv je patientem slovesného děje, ale zájmena *se*, *si* se vztahují k původci ději.

Adjektiva *-ný* mohou být tvořena rovněž od sloves negovaných, např.: „... *nepřevzatá interpretace*...“. I zde přikládáme tabulku shrnující číselné údaje.

		Počet výskytů	Dějová adjektiva	Lexikalizovaná adjektiva	Substantivizovaná adjektiva
Syntaktická funkce	ACT	2	0	0	2
	MAT	1	0	0	1
	RSTR	177	83	94	0
	součást PRED	20	7	13	0
Pozice adjektiva	anteponice	131	52	79	-
	postponice	46	31	15	-
Volná doplnění s funkcí příslovečnou rozvíjející VA v antepozici					
	časová	6	3	3	-

	měrová	7	1	6	-
	místní	7	7	0	-
	způsobová	20	12	8	-
Antepozice VA s doplněním	AUTH	4	3	1	-
	LOC	1	1	0	-
Zachovaná valenční doplnění	ADDR	3	1	2	0
	AUTH	8	6	2	0
	ORIG	3	3	0	0
	PAT	12	7	5	0
Zachovaná volná doplnění s funkcí příslovečnou	AIM	5	3	2	0
	LOC	6	6	0	0
	MANN	3	3	0	0
	MEANS	10	8	2	0
	TPAR	1	1	0	0
	TWHEN	6	3	3	0
Počet lexikalizovaných adjektiv		107			
Počet dějových adjektiv		89			
Počet substantivizovaných adjektiv		3			

Tabulka 13. Přehled číselných výsledků analýzy adjektiv na *-ný*

3.4 Analýza vzorku VA na *-tý*

Při vytváření vzorku adjektiv na *-tý* jsme postupovali stejně jako v případě předchozím. I do seznamu frekvenční distribuce adjektiv na *-tý* zahrnul korpus nejen VA. Jako nejfrekventovanější tudíž určil adjektivum *důležitý*. Z tohoto seznamu jsme vytřídili číslovky řadové, např. *pátý*, adjektiva relační, např. *vejčitý*, apod. Takto jsme vytvořili nový seznam, prvních dvacet nejfrekventovanějších adjektiv uvádíme opět v tabulce.

Pořadí	VA	Počet výskytů
1.	použitý	2541
2.	skrytý	2008
3.	mletý	1569
4.	spjatý	1349
5.	přijatý	1272
6.	nabitý	1028
7.	vyvinutý	964
8.	rozvinutý	926
9.	poskytnutý	807
10.	krytý	793
11.	dohodnutý	705
12.	napjatý	694

13.	zapomenutý	619
14.	rozbitý	613
15.	pokrytý	579
16.	využitý	537
17.	pojatý	518
18.	pronajatý	487
19.	ukrytý	425
20.	rozjetý	396

Tabulka 14. Nejfrekventovanější VA na -tý (vztaženo k subkorpusu)

Následující tabulka zachycuje frekvenční seznam adjektiv, která se vyskytla pouze v analyzovaném vzorku. Pořadí prvních dvou adjektiv *skrytý* a *použitý* je ve vzorku jiné: nejfrekventovanějším adjektivem je zde *skrytý*, zatímco v subkorpusu bylo na druhém místě. Třetím nejfrekventovanějším adjektivem je *přijatý*, které v subkorpusu stálo na místě pátém.

Adjektivum	Počet výskytů
skrytý	19
použitý	15
přijatý	12
rozbitý, tekutý	8
mletý, užitý, spjatý	7
krytý	6
rozvinutý	5
pokrytý, poskytnutý, prožitý, převzatý, ukrytý, vyvinutý, zahnutý	4
dohodnutý, najatý, napjatý, napnutý, nevyužitý, omytý, pohnutý, prohnutý, vyhrátý, vžitý, zapomenutý	3
litý, nabitý, nabytý, nepřevzatý, odmítnutý, ohnutý, pronajatý, rozjetý, zakrytý, zažitý, ušitý, započatý, zapnutý	2
nepokrytý, odkrytý, odposlechnutý, ochrnutý, ojetý, pojatý, rozehrátý, spletítý, vyhlédnutý, vypjatý, využitý, zabitý, zahrnutý, zaujatý, nabídnutý, nezaujatý, posetý, rozhodnutý, šitý, zakletý	1

Tabulka 15. Frekvenční seznam adjektiv na -tý (vztaženo ke vzorku)

3.4.1 Syntaktická funkce

Adjektiva na -ný se vyskytovala pouze ve třech funkcích, a to ve funkci RSTR, MANN nebo byla součástí predikátu. Z celkového počtu 200 analyzovaných adjektiv jich 174 fungovalo jako RSTR, a to adjektiva s valenčním rámcem prázdným i s rámcem obsahujícím doplnění, viz příklady 89) a 90). Dále se vyskytovala jako součást predikátu, a to celkem ve 26 případech, viz příklad 91). Pro funkci MANN jsme dohledali pouze jeden případ, viz příklad 92).

89) „... *Varaďa dohrál středeční zápas s **rozbitým** obočím...*“

90) „*Samička snáší až čtyři vajíčka do hnízda **skrytého** ve vysoké trávě.*“

91) „... *poslední knoflík by neměl být **zapnutý**...*“

92) „... *uchovávejte omáčku v chladu **krytou** folií nebo v uzavřené misce...*“

U adjektiv na *-tý* jsme nezaznamenali žádný příklad substantivizace. Lexikalizovaných adjektiv jsme dohledali celkem 29 (116 výskytů): *krytý, lity, mletý, napjatý/napnutý, nepokrytý, odkrytý, ohnutý, ochrnutý, pohnutý, pojatý, pokrytý, prohnutý, prožitý, rozbitý, rozjetý, rozvinutý, skrytý, (u)šitý, tekutý, užitý, vypjatý, vžitý, zabity, zahnutý, zakletý, zapomenutý, zaujatý, zažitý*. Ve 105 případech fungovala tato adjektiva jako RSTR, v 11 jako součást predikátu. Ve zkoumaném vzorku jsme dále dohledali jeden příklad kontextové elipsy řídicího substantiva:

93) „*Disperzním systémem je například krev, která obsahuje složku korpuskulární (krvinky) a **tekutou** (plazma).*“

3.4.2 Pozice VA

Anteponovaných příkladů jsme v analyzovaném vzorku dohledali celkem 136, v 84 z nich šlo o adjektiva lexikalizovaná. Byla to adjektiva s prázdným valenčním rámcem, viz příklad 94). Lexikalizovaná adjektiva byla anteponována v 52 případech.

94) „*Umírání samozřejmě většinou bolí. Velmi často mnohem víc než **rozbité** koleno.*“

Anteponovaná adjektiva byla ve 20 případech rozvíta příslovečnými určeními:

- a. způsobovými (13 příkladů): „... [*hydrolytické acidity*] *obsahují převážně záporně **nabité** funkční skupiny...*“
- b. měrovými (4 příklady): „... *abychom si celý fenomén uvědomili ve zcela **nepokryté** formě.*“
- c. časovými (2 příklady): „*Měli bychom ale zájem o **určitý** typ sporů, které by se netýkaly jen nově přijatých členů, ale celé EU.*“
- d. místními (1 příklad): „... *hrana křídla má po celé délce z obou stran ‘žebříček’ z nahoru **prohnutých** chloupků.*“

Případů, kdy adjektivum stálo v postpozici, jsme zaznamenali 38. Opět šlo o adjektiva zachovávající některá z valenčních doplnění, viz příklad 95). V postpozici stálo i 21 adjektiv lexikalizovaných.

95) „*První dvojloďní kostel **započatý** roku 1230 byl v letech 1244 až 1263 rozšířen o dvě klenební pole...*“

3.4.3 Valenční doplnění

Celkem jsme zaznamenali 47 případů, kdy ve valenčním rámci adjektiva zůstala zachována některá doplnění. Sedmnáctkrát šlo o PAT, viz příklad 96). Doplnění LOC jsme vyhledali sedmkrát, viz příklad 97). V šesti případech zůstalo zachováno doplnění MANN, viz příklad 98). Čtyřikrát jsme zaznamenali doplnění ORIG i AIM, viz příklady 99) a 100). Doplnění TWHEN jsme dohledali třikrát, viz příklad 101). Dvakrát zůstalo zachováno doplnění ADDR, viz příklad 102). Pouze jeden příklad jsme zaznamenali pro doplnění DIR 3 (*kam?*), CAUS a AUTH, viz příklady 103), 104) a 105).

96) „Cesta ústí na dřevěný most, neobvyklý dřevěný most **zakrytý** střechou.“

97) „... management firem často přehlíží potenciál **skrytý** v IT...“

98) „... AXEjet tvoří celkem 25 letounů **pronajatých** formou dlouhodobého operativního leasingu.“

99) „... v Mladé Boleslavi dohlíží na děti po cestě do školy lidé **najatí** městem.“

100) „... jediný laser v tuzemsku, který je speciálně **vyvinutý** pro operace nádorů plic.“

101) „... zákon **přijatý** v roce 1997 umožňuje pouze asistovanou sebevraždu.“

102) „... spuštění webu budou trvat až téměř do listopadu letošního roku, kdy má být nový portál spuštěný a **nabídnutý** občanům Zlínského kraje.“

103) „... hrud', výrazně **prohnutá** vpřed, je ozdobena korzetem...“

104) „... funkčnost v něm složených objektů je **ukrytá** vlivem zapouzdření zvnějšku skládajícího objektu...“

105) „... platí, že pokud se k některému návrhu nevyjádří do 30 dnů, považuje se daný návrh za Senátem **přijatý**...“

Pokud jsou odvozena od slovesa zvrtných, adjektiva na -tý zájmeno nezachovávají: *ukrytý se* × *ukrytý*. Od negovaných sloves však mohou být odvozena bez jakýchkoli problémů: „... ve zcela **nepokryté** formě.“ Opět připojujeme souhrnnou tabulku.

		Počet výskytů	Dějová adjektiva	Lexikalizovaná adjektiva	Substantivizovaná adjektiva
Syntaktická funkce	RSTR	173	69	104	-
	součást PRED	26	15	11	-
	MANN	1	0	1	-
Pozice adjektiva	antepozice	136	52	84	-
	postpozice	38	17	21	-

Volná doplnění s funkcí příslovečnou rozvíjející VA v antepozici	časová	2	2	0	-
	měrová	4	1	3	-
	místní	1	0	1	-
	způsobová	13	5	8	-
Antepozice VA s valenčním doplněním	-	-	-	-	-
Zachovaná valenční doplnění	ADDR	2	1	1	-
	AUTH	1	1	0	-
	ORIG	4	4	0	-
	PAT	17	12	5	-
Zachovaná volná doplnění s funkcí příslovečnou	AIM	4	2	2	-
	CAUS	1	0	1	-
	DIR 3	1	0	1	-
	LOC	7	2	5	-
	MANN	6	3	3	-
	TWHEN	3	3	0	-
	MEANS	1	1	0	-
Počet substantivizovaných adjektiv	0				
Počet lexikalizovaných adjektiv	116				
Počet dějových adjektiv	84				

Tabulka 16. Přehled číselných výsledků analýzy adjektiv na -tý

3.5 Shrnutí poznatků získaných korpusovou analýzou

V předcházejících kapitolách jsme usilovali o popis VA z hlediska sledovaných rysů. Analýza získaných dat ukázala, že VA fungují ve stejných funkcích jako jakákoli jiná adjektiva. Rozvíjejí, blíže specifikují a pojmenovávají příznaky předmětů a osob, stejně jako ostatní adjektiva. Skutečnost, že vznikla derivací od tvarů přechodníků či příčestí, s sebou nese ovšem některé specifické rysy, které u adjektiv neodvozených nelze nalézt.

Jde především o zachovávání nebo vypouštění valenčních doplnění motivujících slovesných tvarů. Plně souhlasíme s tvrzením Šimandla (2004), že valenci VA je možno odvodit z rámců motivujících sloves. Zde je nutné brát v úvahu ovšem i to, že doplnění nejsou často povrchově vyjádřena, mohou být totiž vypustitelná. Důležitým poznatkem je také to, že jeden z aktantů

základového slovesa se stává řídicím substantivem derivovaného adjektiva. Pro vysvětlení využijeme následující příklad:

- 1) „Už koncem téhož roku se zavřela [tato dáma] do nahrávacího studia, kde vznikla deska **nazvaná** prostě *Anastacia*.“

Valenční rámec slovesa *nazvat* uvádí Vallex v této podobě: ACT₁^{obl} PAT₄^{obl} EFF_{1,7,jako+4,adj-4}^{obl} HER^{typ}_{po+6}. Obsadíme-li tento vzorec lexikálními jednotkami pro tvar infinitivu, vidíme, že na místě PAT stojí substantivum *deska*: *nazvat desku Anastacia*. Při derivaci slovesného tvaru v adjektivum pasivní se řídicím substantivem stává právě PAT: *deska **nazvaná** Anastacia*. Ostatní doplnění vyjádřena nejsou. U VA aktivních funkcí řídicího substantiva zaujímá ACT. Pro příklad sledujme změny ve valenčním vzorci slovesa *zpívat*. Vallex pro něj uvádí následující vzorec: ACT₁^{obl} ADDR₃^{opt} PAT_{o+6}^{opt}. Dosadíme-li do něj, získáváme příkladovou větu: *Dívka zpívá o sněhulákovi*. Transpozicí slovesa v adjektivum vzniká následující konstrukce: *dívka **zpívající** o sněhulákovi*. Řídicím substantivem je *dívka*, tedy ACT původního slovesného děje.

Zcela souhlasíme s tvrzením Piřhy (1982), že není dáno pravidlo, podle něhož by doplnění byla ve valenčním poli zachována nebo vypouštěna. Jejich vyjádření nebo naopak vynechání plně závisí na komunikačních cílech mluvčího. Korpusová analýza potvrdila také další Piřhův poznatek: valence negovaných adjektiv se ve většině případů může zcela ztratit, ale ani zde nemůžeme určit pravidlo, podle něhož by ke ztrátě valence nebo jejímu zachování docházelo. Srovnajme následující příklady:

- 2) „... *synagóga nabízí výstavu fotografií již **neexistujících** šumavských vesnic...*“
3) „... *byly zaznamenány významné rozdíly v úmrtnosti inokulovaných a neinokulovaných rostlin (u břízy 3 % proti 59 %, u jetelovin 5 % proti 95 % **nepřeživších** rostlin v mykorhizní, resp. nemykorhizní variantě...*“
4) „... *[úředníci], kteří brání stavbě moderního, ale krajinu **nenarušujícího** domu...*“
5) „... *dokážeme považovat skutečnost, že mají nos mezi očima, za věc čistě náhodnou a nijak je **neopravňující** ke stejným nárokům...*“

V příkladu 2) vidíme, že doplnění zachována nejsou: vylučuje je již samotná negace, není žádný důvod je vyjadřovat. Z valenčního rámce ACT₁^{obl}LOC^{typ} se tak ztrácí doplnění LOC. Celý příklad je zcela pochopitelný: pokud jde o neexistenci nějaké substance, je důležité právě to, že „neexistuje již všeobecně“. Určovat dále „kde neexistuje“ je zcela zbytečné.

Doplnění LOC uvádí Vallex jako typické – je tedy volnější a je možno jej vypustit. Příklad 3) je oproti tomu dokladem, že i negovaná adjektiva svá doplnění vyjádřit mohou. Zachováno zde takto zůstalo doplnění LOC. V příkladech 4) a 5) dále uvádíme adjektiva, u nichž zachování doplnění je naprosto běžné a z hlediska sémantické správnosti vět dokonce nutné: vypuštění těchto doplnění by vedlo k větám chybným a následnému nepochopení: „... *moderního, ale [?] nenarušujícího domu...*“, „... *věc čistě náhodnou a nijak je neopravňující [?]...*“. Důvod nesprávnosti těchto vět vidíme v tom, že v těchto příkladech jde o doplnění obligatorní, která ve struktuře věty vyjádřena být musí, bez nich vznikají věty gramaticky i sémanticky nesprávné. Ostatní doplnění vyjádřena být mohou, ale nemusí, jejich vynechání nemá na gramatičnost a smysluplnost vět žádný vliv. Souhlasíme tedy se Šimandlovou tezí, že je toto vypouštění valenčních pozic velmi časté, ale není vždy pravidlem. Obecně můžeme rozlišit valenční doplnění adverbialního nebo objektového charakteru. Mezi adverbialní typ řadíme následující doplnění: DIR, LOC, MEANS, AIM, CAUS, REG, THL, TPAR, TWHEN. Jako doplnění objektová označujeme: ADDR, PAT, ORIG. Můžeme sledovat tendenci k zachovávání objektových doplnění, zatímco doplnění adverbialního typu jsou díky svému volnějšímu charakteru vypouštěna častěji.

Specifickým rysem VA je také proměnlivá pozice vůči jejich řídicímu substantivu. Výzkum potvrdil správnost tvrzení Šimandla (2004), Piřhy (1982), Gruberové (2005) a Nüblera (2003): anteponována jsou taková adjektiva, jejichž valenční rámec je prázdný nebo obsahuje doplnění pouze volná (doplnění adverbialního typu). Pro postponovaná adjektiva je potom charakteristické zachování alespoň jednoho objektového valenčního doplnění, nejčastěji jde o PAT. Ani zde však nemůžeme mluvit o pravidle: existují i adjektiva nerozvitá užitá v postpozici, viz příklad 6), a naopak rozvitá adjektiva užitá v antepozici, viz příklad 7). Dané případy jsou řízeny snahou mluvčího zdůraznit některé členy výpovědi. Zcela běžně dochází k antepozici verbálních adjektiv, která jsou rozvita právě doplněními adverbialního charakteru, viz příklad 7). V tomto případě je anteponování zcela správné a gramatické, naopak užití takového adjektiva v postpozici by bylo příznakové. Pokud v antepozici stojí adjektivum, které je doplněno, předchází toto doplnění dané adjektivum a celá tato adjektivní skupina je pak anteponována vůči řídicímu substantivu, viz příklad 8).

6) „... *církev se znovu ocitala v prostředí **odcizujícím se, sekulárním až ateistickém...***“

7) „*Plně se potvrdila jejich neproduktivnost, resp. Neschopnost dodat schvalovacím orgánům ideově a dramaturgicky **vyhovující scénář...***“

- 8) „*Není [reakce] ani důsledkem nezvládnuté a práh dráždivosti překročivší situace.*“

Analýzou vzorku jsme zjistili, že z adjektiv, která zachovávají doplnění, jsou ve větší míře anteponována právě ta, jejichž doplnění je adverbialního typu. Adjektiva rozvitá doplněními objektového charakteru jsou anteponována pouze zřídka a tyto příklady jsou z hlediska aktuálního členění příznakové, viz příklad 8).

Výzkum také přinesl zjištění, že je významný rozdíl mezi adjektivy na *-cí*, *-vší* a *-ný*, *-tý* z hlediska toho, zda anteponují příslovečné určení nebo valenční doplnění. Je možno konstatovat, že u adjektiv aktivních častěji dochází k anteponování těch skupin, které jsou rozvity příslovečnými určeními, zatímco anteponování valenčního doplnění objektového typu je u nich příznakové, srovnejme příklady 9) a 10). U adjektiv pasivních je situace poněkud jiná. Můžeme říci, že nezáleží na tom, čím je adjektivum rozvito. Anteponována mohou být jak adjektiva rozvitá příslovečným určením, tak i valenčním doplněním. Na přijatelnost ani gramatičnost daných spojení typ doplnění vliv nemá, srovnejme příklady 11) a 12). Potvrdilo se tedy tvrzení Gruberové, že anteponovaná adjektiva pasivní jsou nejčastěji rozvita doplněními adverbialního charakteru, ale mohou zachovat i valenční doplnění, aniž by šlo o užití příznakové.

- 9) „... *nakonec hovoří i Čermák považující nominativ za pád sémanticky sloužící základnímu označení, resp. pojmenování...*“

10) „... *[úředníci], kteří brání stavbě moderního, ale krajinu nenarušujícího domu...*“

11) „... *zákonem stanovené údaje o podnikatelích...*“

12) „... *abychom si celý fenomén uvědomili ve zcela nepokryté formě.*“

Pomineme-li Nüblerovo označení VA jako participií, můžeme také plně souhlasit s poznatkem, že VA plní funkci přívlastkovou stejně jako ostatní adjektiva. S jeho tvrzením, že VA nemohou být součástí predikátu, však souhlasit nemůžeme. V korpusu jsme dohledali několik příkladů, které toto tvrzení vyvracejí.

13) „*Tato neochota o tom všem veřejně diskutovat, ba přímo slepota, je pro KSČM dusící...*“

14) „*Je obzvlášť zneklidňující, že k tomu dochází...*“

15) „... *přítom však zůstává [Abélard] naprosto pevně spjatý s křesťanskou vírou...*“

16) „Základní ustanovení daná normami jsou **platná** pro veškerá elektrotechnická zařízení...“

17) „... začali [chirurgové] (...) využívat jediný laser v tuzemsku, který je speciálně **vyvinutý** pro operace nádorů plic...“

Jedinými VA, která se jako součást predikátu v analyzovaném vzorku adjektiv nevyskytovala, byla adjektiva na -vší. Ostatní adjektiva jako součást predikátu fungovat mohou, a to jak adjektiva nerozvitá, viz příklad 13), tak i adjektiva zachovávající doplnění. Fungují takto adjektiva zachovávající doplnění adverbialního charakteru, viz příklady 14), 15), ale i doplnění valenční, viz příklady 16), 17).

VA odvozená od sloves zvratných tato zvratná zájmena zachovávají. Z následujících příkladů je však vidět, že je tomu tak pouze v případě adjektiv na -cí a -vší, viz příklady 18) a 19). V příkladech 20) a 21) vidíme, že původní zvratná *se* u sloves *specializovat se* a *dohodnout se* se u adjektiv z nich odvozených již neobjevují.

18) „Cílem akce bylo vybrat z **dostavivších se** hráčů širší nominační kádr...“

19) „Pan XY se rozhodl, že si u obchodní společnosti **zabývající se** prodejem elektroniky zakoupí televizor...“

20) „Lobbisté nejsou jen **specializované** firmy na prosazování zájmů...“

21) „Byl **dohodnutý** na angažmá do poloviny prosince...“

Korpusová analýza přinesla také některé důležité poznatky o možnosti substantivizace VA. Může k ní docházet u adjektiv -cí, -vší a -ný, pouze pro adjektiva -tý se ve vzorku takové příklady neobjevily. Řídící substantivum je při substantivizaci elidováno, jeho místo funkčně i formálně zaujímá substantivizované adjektivum, které nadále funguje zcela samostatně a může se samo stát řídicím výrazem pro další adjektiva. Takto substantivizovaná adjektiva potom mohou fungovat i v pozicích PAT, ACT, ADDR, BEN nebo MAT. Některá substantivizovaná adjektiva mohou být v jazykovém systému již pevně ustálena ve funkci substantiv. Takové případy již jako elidované nepociťujeme. Jako substantivizovaná jsme označili adjektiva, jež je možno nalézt ve Slovníku spisovného jazyka českého jako jména podstatná, např.: *cestující, prodávající, kupující, vedoucí* apod. VA také mohou svou dějovost ztrácet a označovat potom příznak statický. Taková adjektiva označujeme jako lexikalizovaná a jejich systémovost ověřujeme rovněž uvedením v SSJČ pod samostatnými hesly. Jak adjektiva dějová, tak i lexikalizovaná mohou být holá nebo rozvitá doplněními. Podle toho se

pak vyskytují v postpozici nebo antepozici. Platí pro ně stejná pravidla a tendence jako pro adjektiva dějová. Lexikalizovaná adjektiva se často stávají součástí predikátu.

V 11 případech jsme také zaznamenali výskyt VA v parataktických spojeních. Tyto případy nebyly omezeny na konkrétní typ adjektiv, paratakticky spojené mohou být i různé typy adjektiv, viz příklad 22). Pokud byla takto spojena adjektiva s prázdným valenčním rámcem, stála celá skupina vůči řídicímu substantivu v antepozici, viz příklad 23). Paratakticky spojená adjektiva, která některé valenční doplnění slovesa zachovala, pak byla opět postponována, viz příklad 22). Pokud je součástí parataktického spojení adjektivum rozvíté příslovečným určením, stojí celá tato skupina v antepozici, příklad 24). I parataktická spojení VA tak naplňují tendenci o postpozici rozvitých adjektiv a antepozici nerozvitých.

22) „... *odporná kasina, vzniknuvší a vznikající* podle výše uvedeného nebo podobného vzoru...“

23) „... *omyté a osušené lístky bazalky*...“

24) „... *rozbitá a zdánlivě chaotická struktura Neviditelné stěny*...“

Na závěr připojujeme ještě souhrnnou tabulku, která uvádí sledované parametry u jednotlivých typů adjektiv.

	Syntaktická funkce	-cí	-vší	-ný	-tý
Počet výskytů	ACT	4	3	2	0
	ADDR	0	2	0	0
	AUTH	2	1	0	0
	APPS	0	1	0	0
	BEN	0	1	0	0
	COMPL	0	1	0	0
	MANN	0	0	0	1
	MAT	0	5	1	0
	PAT	3	5	0	0
	RESTR	0	2	0	0
	RSTR	184	179	177	173
	součást PRED	8	0	20	26
Pozice adjektiva	antepozice	106	136	131	136
	postpozice	75	39	46	38
Příslovečná určení rozvíjející VA v antepozici	časová	4	26	6	2
	měrová	3	4	7	4
	místní	1	0	7	1
	způsobová	7	14	20	13
Antepozice VA s doplněním	AUTH	0	0	4	0

	DIR 1 odkud	0	2	0	0
	DIR 3 kam	0	2	0	0
	DPHR	0	1	0	0
	LOC	0	0	1	0
	MEANS	1	0	0	0
	PAT	4	3	0	0
	THL	1	1	0	0
Zachovaná valenční doplnění	ADDR	2	0	3	2
	AUTH	0	0	8	1
	ORIG	3	0	3	4
	PAT	51	20	12	17
Zachovaná volná doplnění s funkcí příslovečnou	AIM	2	0	5	4
	CAUS	1	0	0	1
	DIR 1 odkud	0	8	0	0
	DIR 3 kam	5	6	0	1
	DPHR	0	1	0	0
	LOC	10	6	6	7
	MANN	0	0	3	6
	MEANS	3	0	10	1
	REG	0	1	0	0
	THL	1	1	0	0
	TPAR	0	0	1	0
	TWHEN	0	5	6	3
Elipsa substantiva	kontextová	2	1	0	1
	substantivizace	10	24	3	0
Počet výskytů lexikalizovaných adjektiv		39	5	107	116
Počet výskytů dějových adjektiv		151	171	89	84
Počet výskytů substantivizovaných adjektiv		10	24	3	0

Tabulka 17. Číselné údaje pro 4 typy VA u sledovaných rysů

4. Závěr

Tato bakalářská práce si kladla za cíl shrnout popisy VA ve vybrané odborné literatuře a poukázat na rozdíly mezi nimi. Vymezili jsme sporné body tvrzení mluvnic a studií a ověřili je vlastní korpusovou analýzou.

První část práce přinesla výklad charakteristických rysů verbálních adjektiv, usilovali jsme především o jeho ucelenost – do souvislého výkladu jsme spojili poznatky rozptýlené v různých mluvnicích. Také jsme usilovali o vytčení přínosů či naopak nedostatků těchto popisů. V závěru první části jsme shrnuli získané informace, které jsme pro větší přehlednost uvedli v tabulce. Věnovali jsme se také problematičnosti chápání VA jako neurčitých tvarů slovesných. Zdůvodnili jsme nedostatky tohoto pojmání adjektiv a zvolili vlastní způsob.

Poznatky shromážděné z mluvnic byly v další části práce doplněny o konkrétní možné způsoby zkoumání rysů VA. Čerpali jsme z prací osmi českých jazykovědců, jejichž tvrzení jsme se snažili porovnat a určit některé sporné body, které by bylo možné ověřit korpusovým výzkumem. Tomu jsme věnovali druhou část práce.

Pro korpusovou analýzu jsme vymezili několik rysů VA, které jsme na materiálu sledovali. Zaměřili jsme se přitom na texty odborného a publicistického stylu psaného korpusu SYN2010. Postupně jsme sledovali podmínky pro užití VA v antepozici či postpozici vůči jejich řídicímu substantivu, syntaktickou funkci jednotlivých typů adjektiv a počet a povahu valenčních doplnění, která adjektiva ve svém rámci zachovala. Zaměřili jsme se na adjektiva odvozená od obou přechodníků a od příčestí trpných, tedy na adjektiva zakončená na *-cí*, *-vší*, *-ný* a *-tý*. Pro každý typ jsme využili automaticky vygenerovaný vzorek náhodných 200 příkladů.

Ověřovali jsme předpoklad, podle kterého se v antepozici vyskytuje adjektivum nerozvité, v postpozici pak adjektivum, které zachovává valenční doplnění motivujícího slovesa. Věnovali jsme se zhodnocení toho, zda v případě anteponovaného rozvitého adjektiva jde o příznakovou aktualizaci slovosledného schématu. Další bod výzkumu se zaměřoval na typ zachovaných valenčních doplnění. Oba výše zmíněné předpoklady o pozici adjektiva vůči jeho řídicímu substantivu se analýzou potvrdily. Pokud jde o podmínky, kdy doplnění zachována zůstávají a kdy dochází k jejich vypouštění, musíme konstatovat, že není možné určit závazná pravidla. Vyjádření, nebo naopak vypouštění valenčních doplnění závisí zcela na autorovi daného textu a na komunikačních cílech. Doplnění, které nese nejvyšší výpovědní

dynamičnost, vypustit možné ale není. Adjektiva odvozená od jednoho slovesa tak mohou v různých kontextech a užitích vyjadřovat různý počet doplňení.

Korpusová analýza potvrdila předpoklad Nüblera (2003), Gruberové (2005), Piřhy (1982) a Šimandla (2004), že v antepozici stojí častěji adjektiva nerozvitá a v postpozici adjektiva zachovávající alespoň jedno z valenčních doplňení. Tuto tendenci je možné sledovat u všech zkoumaných typů VA. Jak se dále ukázalo, anteponovaná mohou být i adjektiva, která jsou rozvita příslovečnými určeními, tato určení pak stojí před samotným adjektivem. Může jít o příslovečná určení místní, způsobová, měrová nebo časová. V případě, že v antepozici stojí adjektivum zachovávající doplňení, jsou členy uspořádaný v tomto pořadí: *valenční doplňení (volné doplňení adverbialního typu) – adjektivum – řídicí substantivum*. Povaha doplňení nemá na toto pořadí vliv, srovnajme následující příklady:

- 1) „Ústavou **dané** kompetence Senátu jsou minimální...“
- 2) „V nově **se tvořícím** kádru máme zatím deset nových fotbalistů, což je zhruba polovina dnes na plac **vyběhnuvších** hráčů...“

Z celkového vzorku 800 příkladů, které jsme sledovali, bylo anteponováno 515 adjektiv. 133 z nich bylo rozvito, a to příslovečnými určeními (114 případů), nebo si zachovala doplňení valenční (19 případů). Nejčastěji zachovaná příslovečná určení byla způsobová, a to celkem v 51 případech. V postpozici potom stálo 285 adjektiv. Šlo o adjektiva zachovávající valenční doplňení, nejčastěji jím byl PAT, a to ve 101 případech.

Korpusová analýza přinesla dále poznatky o možnosti substantivizace adjektiv. S ní je spojena i elipsa řídicího substantiva: adjektiva poté zaujímají funkčně i formálně jeho místo. Fungují dál jako plná substantiva, mohou se také sama stát řídicím členem pro další adjektiva.

Z analyzovaných dat dále vyplynulo, že nejčastější funkcí, v níž se adjektiva vyskytovala, byla funkce RSTR, tedy volné doplňení, které blíže specifikuje substantivum. V této funkci se celkem vyskytovalo 710 adjektiv ze vzorku 800 příkladů. Substantivizovaná adjektiva mohla fungovat jako ACT, tedy aktor, původce děje. Dále mohou nabývat funkce PAT, předmět zasažený dějem. Další funkcí je ADDR, tedy adresát.

Zkoumáním počtu a povahy valenčních doplňení, která adjektiva zachovávala, jsme zjistili, že adjektiva obvykle zachovávají doplňení, která jsou ve valenčním vzorci vedena jako obligatorní, ostatní mohou být vynechána. Poznatky z korpusu také potvrdily tvrzení Šimandla (2004), že nelze určit přesné pravidlo, které by určovalo, která doplňení jsou vždy

vynechána a která vždy zachována. Na základě sledovaných rysů se domníváme, že stejně jako ante- či postpozice adjektiva vůči jeho řídícímu substantivu je i počet a povaha zachovaných doplnění řízena především komunikačními cíli mluvčího či pisatele, zvláště snahou určité členy výpovědi zdůraznit.

Verbálními adjektivy v češtině se ve svých studiích zabývala řada jazykovědců. Do našeho výzkumu jsme zahrnuli práce nejnovější, které byly založeny na korpusových analýzách. Jsou to studie Radka Oceláka (2010), Josefa Šimandla (2004) a Evy Gruberové (2005). Ostatní excerpované práce vycházely z jiných zdrojů dat. Můžeme konstatovat, že valná většina prací o verbálních adjektivech se zaměřuje zejména na adjektiva na *-cí*. Pasivní tvary na *-ný*, *-tý* jsou často opomíjeny, z uvedených studií se jim věnuje pouze Gruberová. Proto se domníváme, že bude nutné se v budoucnosti zaměřit zvláště na popis rysů pasivních adjektiv. Zejména by bylo přínosné zaměřit se na podmínky antepozice rozvitých pasivních adjektiv a ty konfrontovat s poznatky o rozvitých anteponovaných adjektivech aktivních. Jak náš výzkum nastínil, je možno sledovat rozdíly v možnostech antepozice doplněných adjektiv: anteponovaná adjektiva pasivní mohou být rozvita příslovečnými určeními i valenčními doplněními, aniž by se jednalo o užití příznaková. U adjektiv aktivních považujeme za nepříznakové pouze anteponování adjektiva rozvitého příslovečným určením. Dále se domníváme, že by bylo dobré omezit zkoumané vzorky pouze na adjektiva dějová, vyřadit tedy z výběru adjektiva lexikalizovaná. V morfologicky značkováném korpusu by tento postup ovšem znamenal velmi náročné ruční třídění, které přesahuje rámec této práce. Náš výzkum pouze poukázal na dílčí rysy těchto adjektiv.

Seznam literatury

Seznam mluvnic⁴⁹

- [MČ 2] Balhar, J. (1986). Přídavné jméno slovesné (verbální adjektivum). In Petr, J. & Komárek, M. *Mluvnice češtiny 2: Tvarosloví*. (141–146). Praha: Academia.
- [ČŘJ] Dokulil, M. (2000). Tvoření jmen přídavných. In Čechová, M. *Čeština – řeč a jazyk*. (110–111). Praha: ISV.
- [SSČ] Grepl, M., & Karlík, P. (1989). Větné členy: Rozvíjející větné členy: přívlastek. In Grepl, M., & Karlík, P. *Skladba spisovné češtiny*. (228–314). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- [ČM] Havránek, B., & Jedlička, A. (1986). Přídavná jména. In Havránek, B., & Jedlička, A. *Česká mluvnice*. (177–196). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- [PMČ] Jelínek, M. (2008). Syntaktická kondenzace. In Grepl, M., Karlík, P., Nekula, M., & Rusínová, Z. *Příruční mluvnice češtiny*. (752–760). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- [MČ 2] Kořenský, J. (1986). Funkčně-sémantická charakteristika sloves. In Petr, J., & Komárek, M. *Mluvnice češtiny 2: Tvarosloví*. (130–132). Praha: Academia.
- [MSČ] Kovářiková, D. (2010). Přídavná jména (Adjektiva): obecná charakteristika přídavných jmen. In Cvrček, V. *Mluvnice současné češtiny*. (196–210). Praha: Karolinum.
- [MČ 2] Petr, J. (1986). Vymezení adjektiv. In Petr, J. & Komárek, M. *Mluvnice češtiny 2: Tvarosloví*. (69–70). Praha: Academia.
- [ESČ] Rusínová, Z. (2002). Adjektivum verbální. In Karlík, P., Nekula, M., & Pleskalová, J. *Encyklopedický slovník češtiny*. (pp. 24). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- [PMČ] Šlosar, D. (2008). Adjektiva ze sloves. In Grepl, M., Karlík, P., Nekula, M., & Rusínová, Z. *Příruční mluvnice češtiny*. (172–176). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- [MSČ I] Trávníček, F. (1948). Adjektiva významu dějového. In *Mluvnice spisovné češtiny: Část I, Hláskosloví, tvoření slov, tvarosloví*. (351–364). Praha: Melantrich.
- [ESČ] Jelínek, M. (2002). Kondenzace. In Karlík, P., Nekula, M., & Pleskalová, J. *Encyklopedický slovník češtiny*. (221–222). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- [ZMČJ] Styblík, V. (2004). Rozhodující znaky při určování slovních druhů: Přídavná jména. In Styblík, V., Čechová, M., Hauser, P., & Hošnová, E. *Základní mluvnice českého jazyka*. (pp. 60). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

⁴⁹ Následující seznam literatury byl vygenerován podle citační normy APA (<http://www.citacepro.com>).

Seznam odborných studií

- Brabcová, R. (1995). Funkce verbálních adjektiv při vytváření mluveného projevu. In: *K diferenciaci současného mluveného jazyka: Sborník prací z mezinárodní vědecké konference (Ostrava, září 1994)*. (84–87). Ostrava: FF OU.
- Gruberová, I. (2005). Adjektivizovaná participia -cí, -ný v atributivní pozici ve funkci adjektivní a participiální. In: *Profesor Lubomír Klimeš jubilující*. (73–81). Plzeň: ZČU.
- Hošnová, E. (1993–1994). Několik poznámek k syntaktické kondenzaci. *Český jazyk a literatura*, 44 (9–10), 196–201.
- Hošnová, E. (1994). Adjektiva verbální. In Hošnová, E. *K vývoji české syntaxe: ve vědeckých textech z poslední čtvrtiny 19. století*. (47–51). Praha: Univerzita Karlova.
- Hošnová, E. (1994). Dějová adjektiva. In Hošnová, E. *K vývoji české syntaxe: ve vědeckých textech z poslední čtvrtiny 19. století*. (57–59). Praha: Univerzita Karlova.
- Jelínek, M. (1967). Zpodstatnělá přičestí na -ná a -tá. In Daneš, F., Dokulil, M., & Kuchař, J. *Tvoření slov v češtině*. (587–591). Praha: Academia.
- Jelínek, M. (2000). Syntaktická kondenzace jako charakteristický rys odborného stylu (na materiálu českých odborných textů). *Stylistika* (9), 93–102.
- Jelínek, M. (2001). Funkce a typy syntaktických kondenzátorů v odborných textech. In: Žemlička, M. *Termina 2000: Sborník příspěvků z 2. konference 1996 a 3. konference 2000*. (48–53). Praha: Galén.
- Jelínek, M. (2003). Věty vztažné a jejich kondenzáty. *Universitas* (2), 52–55.
- Jelínek, M. (2003). Transpoziční verbální adjektiva aktivní. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, 52, 114–123.
- Krchňavá, K. (2010): Verbální a adjektivní participia v češtině. Nepublikovaná diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Dostupné z WWW: http://is.muni.cz/th/53089/ff_m/ [6. 6. 2012].
- Nübler, N. (2004). Česká participia ze syntaktického hlediska. In: *Čeština – univerzália a specifiká*. (384–390). Praha: Lidové noviny.
- Ocelák, R. (2010). Časový význam aktivních deverbativních adjektiv typu -ící/-oucí a -(v)ší. *Naše řeč*, 93 (3), 125–138.
- Piřha, P. (1982). K otázce valence u adjektiv. *Slovo a slovesnost*, 43 (2), 113–118.
- Šimandl, J. (2004). Funktory verbálních adjektiv a jejich konkurentů. In: *Korpus jako zdroj dat o češtině*. (135–143). Brno: Masarykova univerzita.

Seznam elektronických zdrojů

- [**Funktory ve FGP**] *Kapitola 6 Funktory a subfunktory*. Ústav formální a aplikované lingvistiky MFF, Praha. Dostupné z WWW: <<http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/cz/t-layer/html/ch06.html>> [10. 6. 2013].
- [**Jazyková poradna**] *Jazyková poradna – Dotaz týdne*. Ústav pro jazyk český, Akademie věd ČR, Praha 2007. Dostupný z WWW: <<http://www.ujc.cas.cz/jazykova-poradna/dotaz-tydne/dotaz-tydne-2010.html>> [5. 8. 2012].
- [**SSJČ**] *Slovník spisovného jazyka českého*. Ústav pro jazyk český, Akademie věd ČR, Praha 2011. Dostupný z WWW: <<http://ssjc.ujc.cas.cz/>> [30. 7. 2013].
- [**SYN2010**] *Český národní korpus – SYN2010*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>. [12. 3. 2013].
- [**Vallex**] *VALLEX 2.5: Valency Lexicon of Czech Verbs*. Ústav formální a aplikované lingvistiky MFF, Praha. Dostupný z WWW: <<http://ufal.mff.cuni.cz/vallex/2.5/data/html/generated/alphabet/index.html>> [12. 6. 2013].

Seznam tabulek

Tabulka 1. Dělení verbálních adjektiv	23
Tabulka 2. Český participiální systém podle Nüblera (2003)	28
Tabulka 3. Počet lemmat a výskytů slovních tvarů	37
Tabulka 4. Nejfrekventovanější adjektiva na <i>-cí</i> (vztaženo k subkorpusu odborných a publicistických textů)	38
Tabulka 5. Frekvenční seznam adjektiv na <i>-cí</i> (vztaženo ke vzorku)	40
Tabulka 6. Přehled užitých funktorů	40
Tabulka 7. Přehled číselných výsledků analýzy adjektiv na <i>-cí</i>	48
Tabulka 8. Nejfrekventovanější adjektiva na <i>-vší</i> (vztaženo k subkorpusu)	49
Tabulka 9. Frekvenční seznam adjektiv na <i>-vší</i> (vztaženo ke vzorku)	50
Tabulka 10. Přehled číselných výsledků analýzy adjektiv na <i>-vší</i>	55
Tabulka 11. Nejfrekventovanější VA na <i>-ný</i> (vztaženo k subkorpusu)	56
Tabulka 12. Frekvenční seznam adjektiv na <i>-ný</i> (vztaženo ke vzorku)	56
Tabulka 13. Přehled číselných výsledků analýzy adjektiv na <i>-ný</i>	60
Tabulka 14. Nejfrekventovanější VA na <i>-tý</i> (vztaženo k subkorpusu)	61
Tabulka 15. Frekvenční seznam adjektiv na <i>-tý</i> (vztaženo ke vzorku)	61
Tabulka 16. Přehled číselných výsledků analýzy adjektiv na <i>-tý</i>	64
Tabulka 17. Číselné údaje pro 4 typy VA u sledovaných rysů	70